

XIX. YÜZYIL ANADOLU HALVETİ TEKKELERİ

Ali Kemal ZENGİN
Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN
2022
(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

XIX. YÜZYIL ANADOLU HALVETİ TEKKELERİ
(XIX. Century Anatolia Halveti Orders)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali Kemal ZENGİN

Danışman: Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN

Bayburt
Aralık, 2022

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN danışmanlığında, 182108059 numaralı Ali Kemal ZENGİN tarafından hazırlanan **“XIX. Yüzyıl Anadolu Halvetî Tekkeleri”** adlı bu çalışma 29.11.2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana bilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN

İmza: .....

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU

İmza: .....

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Üyesi Osman Nuri KARADAYI

İmza: .....

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili Maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Murat KUL
Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*XIX. Yüzyıl Anadolu Halveti Tekkeleri*” başlıklı çalışmamın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

26 /12 / 2022

Ali Kemal ZENGİN

TEŐEKKÖR

Bu çalışmada akademik bilgisi ve tecrübesiyle değerli katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN' a, özellikle manevi dua, himmet ve desteğini eksik etmeyen hocam, üstadım imam-hatip Yunus Emre ALAĞAŐ hocama, tez konusunun belirlenmesi de dahil çalışmamızın en son anına kadar zaman mefhumu olmaksızın hiçbir zaman yardım ve desteğini esirgemeyen Tarih bilim uzmanı Ahmet BAYRAKTAR kardeşime çok teşekkür ederim.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIX. YÜZYIL ANADOLU HALVETİ TEKKELERİ

Ali Kemal ZENGİN

Aralık 2022, 54 Sayfa

Halvetiyye Tarîkatı 14. yy.' da Azerbaycan'da ortaya çıkmış, kısa süre içerisinde İslâm coğrafyasına özellikle de Anadolu'ya yayılmıştır. Mezkur topraklarda ilk defa Amasya'da ortaya çıkan Halvetiyye Tarîkatı, dini ve tasavvufî anlamda Osmanlı tebaası üzerinde en fazla etkiye sahip olan tarîkatlardan birisi olmuştur. Her milletten insana irşadını ulaştıran Halvetiyye Tarîkatı zamanla birçok kola ayrılmış adeta tarîkatlar doğuran bir tarîkat olmuştur. Osmanlı devrinde İstanbul merkez olmak üzere birçok yerleşim yerinde tekkeler kuran tarîkat, bu açıdan da önde gelmektedir. Bazı Osmanlı Padişahlarının Halvetiyye' ye müntesip olduklarına dair rivayetler, devlet ile olan münasebetlerinin de müspet olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada 19. yy.'da Anadolu Coğrafyası'nda faaliyet gösteren önemli Halvetiyye Tarîkatı Tekkeleri ve Şeyhleri, tekkelerin faaliyetleri, Halvetiyye Tarîkatı' nın diğer tarîkatlarla olan münasebetleri, tekkelerin kapatılması sürecinde Halvetiyye Tarîkatı' nın durumu incelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Halvetiyye, Anadolu, Tekke.

ABSTRACT
MASTER THESIS
XIX. CENTURY ANATOLIA HALVETİ ORDERS
Ali Kemal ZENGİN
December 2022, 54 page

The Halvetiyye Sect emerged in Azerbaijan in the 14. century and spread to the Islamic geography, especially Anatolia, in a short time. The Halvetiyye Sect, which emerged for the first time in Amasya in the aforementioned lands, became one of the sects that had the most influence on the Ottoman subjects in terms of religion and mysticism. The Halvetiyye Sect, which conveyed its guidance to people of all nations, was divided into many branches over time and became a sect that almost gave birth to sects. The sect, which established lodges in many settlements, including Istanbul, during the Ottoman period, is also prominent in this respect. The rumors that some Ottoman Sultans belonged to the Halvetiyye, show that their relations with the state were positive. In this study, the important Halvetiyye Sect lodges and Sheikhs operating in Anatolia Geography in the 19. century, the activities of the dervish lodges, the relations of the Halvetiyye Sect with other sects, the situation of the Halvetiyye Sect during the capture of the dervish lodges were tried to be examined and explained.

Keywords: Sufism, Sect, Halvetiyye, Anatolia, Order.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	2
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
II. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
19. YÜZYILDA ANADOLU.....	2
1.1. 19. Yüzyılda Anadolu Coğrafyası	2
1.1.1. Siyasi Durumu.....	2
1.1.1.1. Devlet Meşâyih Münasebetleri.....	4
1.1.1.2. Tarikat ve Tekkeleri Denetleme Organı “Meclis-i Meşâyih”	6
1.1.2. Sosyal Durumu.....	10
1.1.3. Tasavvufi Durumu.....	12
1.1.3.1. Ulemâ Meşâyih Münâsebetleri.....	13
1.1.3.2. Halvetiyye Tarikatı Meşâyihinin İlmi Faaliyetleri	13
İKİNCİ BÖLÜM	16
19. YÜZYILDA ANADOLU COĞRAFYASINDA FAALİYET GÖSTEREN ÖNEMLİ HALVETİYYE TEKKELERİ VE ŞEYHLERİ.....	16

2.1. 19. Yüzyılda Anadolu Coğrafyasında Faaliyet Gösteren Önemli Halvetiyye Tekkeleri	16
2.1.1. Şeyh Şaban-ı Veli Tekkesi (Merkez Âsitâne)	18
2.1.2. Niyâzî-i Mısri Dergâhı (Bursa)	21
2.1.3. Ahmed-i Gazzî Dergâhı (Bursa)	22
2.1.4. Şemsiye Âsitânesi (Sivas)	23
2.1.5. Sâdeddin Tekkesi (Amasya).....	24
2.1.6. Gümüşlüoğlu Tekkesi (Amasya).....	24
2.1.7. Çevikçe Tekkesi (Amasya)	25
2.1.8. Ak Hasanoğlu Tekkesi (Amasya)	26
2.1.9. Küçük Şeyh Efendi Tekkesi (Yozgat).....	26
2.1.10.Kuşadalı İbrahim Halveti (Şamiler) Tekkesi	27
2.1.11. İstanbul Merkezli Halvetiyye Tekkeleri ve Şeyhleri.....	28
2.1.11.1. Kocamustafapaşa Âsitânesi (Sünbül Efendi Tekkesi)	28
2.1.11.2. Ümmî Sinan Tekkesi.....	30
2.1.11.3. Hüsâmeddin Uşşâkî Âsitânesi.....	31
2.1.11.4. Nasûhî Âsitânesi.....	32
2.1.11.5. Nalçacı (Tulûi) Tekkesi.....	34
2.1.11.6. Üsküdar Raûfî Tekkesi.....	35
2.1.11.7. Beykoz Raûfî Tekkesi	36
2.2. Yüzyılda Halvetiyye Tarikatı Tekkelerinin Anadolu Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Diğer Tarikatlarla Münâsebetleri.....	37
2.2.1. Tekke ve Zâviyelerin Kapatılması Karşısında Halvetîlerin Tutumları.....	41

2.2.1.1. Tekke ve Zâviyelerin Kapatılmasına Halvetiyye Tarikatı Şeyhinden Tepki: Mehmed Şemseddin Ulusoy Örneği	42
2.2.1.2. Tekkesini Kapattırmayan Halvetiyye Tarikatı Şeyhi Fahreddin Efendi	43
SONUÇ.....	45
KAYNAKÇA	46
ÖZGEÇMİŞ.....	54

KISALTMALAR

c. : Cilt

ev. : Çeviren

haz. : Hazırlayan

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm Tarihi

sad. : Sadeleştiren

S. : Sayı

s. : Sayfa

TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı

Yay. : Yayınlayan

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Yüce dinimizin içerisinde ortaya çıkan en önemli Ehli Sünnet yapılarından birisi de hiç şüphesiz tarikatlardır. Tarikatlar, tarih sahnesi içerisinde İslâm dünyasının toplumsal ve dini yapısında çok önemli sosyolojik ve psikolojik hareketliliklere neden olmuşlardır. Bu önemli özelliklerinden dolayı tarikatlar, genelde tüm İslâm Coğrafyası'nda, özelde ise Anadolu Coğrafyası'nda toplumsal ve dini yapının oluşumunda ve şekillenmesinde birincil olarak rol oynayan dini oluşumlardır.

Anadolu Coğrafyası'nda toplumun dini yapısının şekillenmesine katkı sağlayan, dini ve tasavvufî oluşumlardan biri de Halvetiyye Tarikatı'dır. Sadece halk nezdinde değil, devlet erkânınca da kabule şayan olan bu tarikat, bünyesinden neş'et dört ana kolu ve kırk civarı şubesiyle, Osmanlı Devleti tebaasının özellikle uhrevi yaşantısında son derece etkili olmuştur.

Çalışmamızın konusu 19. Yüzyıl'da Anadolu coğrafyasında varlığını sürdürmüş Halvetiyye Tekkeleri'nin tespiti, postnişinleri ve tarikat faaliyetleridir. Amacımız Anadolu coğrafyasında dini ve tasavvufî faaliyetleri ile etkinlik göstermiş Halvetiyye tarikatını temsil eden tekkelerin faaliyetlerini ortaya koymaktır. Çalışmanın bundan sonra bu alanda yapılacak araştırmalara katkı sağlaması da hedeflerimiz arasındadır.

II. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmada literatür taraması ve doküman incelemesi teknikleri kullanılmış, kaynak eserlerin kullanımında kronolojik sıra takip edilmiştir. Çağdaş çalışmalara da yer verilmiştir. 19. Yüzyıl Anadolu coğrafyası'nda faaliyet gösteren Halvetiyye Tekkeleri çalışmaya dahil edilmiş, her ne kadar Osmanlı Devleti sınırı dahilinde olsalar da Anadolu dışındaki tekkeler araştırmaya dahil edilmemiştir. Tekkelerin kapatıldığı dönem zaman dilimi olarak XX. Yüzyıla girmesine rağmen, özellikle Halvetilerin bu konuya verdikleri tepkilere de çalışmada yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

19. Yüzyılda Anadolu

1.1. 19. Yüzyılda Anadolu Coğrafyası

Tarikatların faaliyetleri, içerisinde bulundukları zaman diliminde meydana gelen siyasi, sosyal, dinî vb. olaylardan etkilenmektedirler. 19. Yüzyıl Anadolu Coğrafyasında faaliyet gösteren Halvetiyye Tekkeleri'ni konu edeceğimiz çalışmamızda mezkûr zaman dilimini yukarıda izah edildiği açıdan değerlendirmek faydalı olacaktır.

1.1.1. Siyasi Durumu

Osmanlı Devleti 19. yy'ın başında toprak bütünlüğü ve nüfus yoğunluğu bakımından dünyada sayılı imparatorluklardan birisiydi. Fakat devletin mevcut bazı kuruluşları bu muhteşem gücü ve büyüklüğü temsil edebilme kabiliyetine sahip değildi.¹

19. yy. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu günden itibaren özellikle ekonomik ve toplumsal alanlarda yapılan yenilik ve ıslahatların en uzun sürdüğü asırdır. Bu asrın hemen başında kurulan “Nizâm-ı Cedîd (1789-1807)” adlı yeni düzenleme ile birlikte, yeni vergiler konulmuş, eğitim ve öğretim kurumları açılmış, tercüme faaliyetleri hız kazanmış, adeta uzun soluklu bir çalışmanın temelleri atılmıştır.²

Bütün bu olumlu gelişmelerin yanında; Kafkaslarda devam eden Rus saldırıları, Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal (1798-1800) etmesi, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğuna yardım ederek Akdeniz bölgesinde işlerlik kazanması, Kabakçı Mustafa'nın isyana kalkışması (1807), ardından III. Selim Han'ın öldürülmesi; Rus Devleti ile uzun süre devam eden savaşlar (1806-1812), Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi (1826), Rus Devleti'nin tekrar saldırıya geçerek Edirne'yi işgal etmesi(1828-1829), Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (1830), aynı yıl Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'dan başlayarak Suriye'yi ve Irak'ı işgal edip Kütahya sınırlarına kadar gelmesi (1833-1841) bu yüzyıla etki eden en önemli olaylardandır.³

---

¹ Nevin Memiş, *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğun'da Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 20.

² Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 24.

³ İra M. Lapidus, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası (Çev. İ. Safa Üstün)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1996), 68.

İdari yapıdaki bozulmalar, artarda başlayan savaşlar, büyükelçiler yoluyla düşman devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı rahatsız edici bir politika izlemesi gibi sebeplerle 19 yy. Osmanlı Devleti'nde tüm alanlarda reform ve ıslahatlara gereksinim duyulduğu bir asır olmuştur.⁴

Bu doğrultuda Avrupa Medeniyetini örnek alarak yenilik yapmak isteyenler de yenilikler hakkında sarıh bir fikre sahip görünmemekteydi. Hangi alanlar da ve ne kadar ıslahat yapılacaktı?⁵ Yeniçerilerden müstakil, onların yanı başında talimli yeni bir ordu kuruldu. "Nizâm-ı Cedîd" adlı bu ordunun mükemmel bir şekilde hazırlanabilmesi için Fransız Hükümeti'nden işinin ehli uzmanlar talep edildi.⁶ Bu maksatla Türkiye'ye gelen uzmanların vermiş olduğu askeri eğitim sayesinde son sistem toplar dökülmüş, Üsküdar ve Hasköy'de bulunan tersanelerde gemiler inşa edildi.⁷

Deniz ticaretinin inkişafını temin etmek ve Ülkede baş gösteren kıtlığa çare bulmak için zengin devlet adamlarından şirket kurup, ticaret yapmak için gemi satın almaları istendi.⁸ Eğitim ve öğretim alanında adeta devrim niteliğinde kararlar alındı. Hazırlanan özel bir kanunla ilköğretim mecburi hale getirilip, tamamen ücretsiz olması kararlaştırıldı. 1847'de Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti, 1858 yılında Kız Rüştîyesi, 1849'da bugünkü Liselerin temelleri atıldı.⁹

İlmi eserlerin basım ve yayını için Üsküdar'da özel bir matbaa kuruldu¹⁰ Okullarda verilecek eğitime katkı sağlaması için yabancı ilmi ve askeri eserlerin Türkçe'ye tercümesi yapıldı. İstanbul Yüksek Rum Mektebi'nde tıp bölümü açılması için devletten istenen ruhsata anında onay verildi.¹¹ Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının akabinde "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" adında düzenli eğitilmiş bir ordu kuruldu.¹²

Kurulan bu ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için fabrikalar kuruldu. Devletin ilk nüfus sayımı yapıldı, ardından posta teşkilâtı kuruldu ve yurt dışına seyahat etmek isteyenler

---

⁴ Burak Koçak, "Cumhuriyetin Kökenleri: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi* 3/5 (Aralık 2019), 211.

⁵ Hür Mahmut Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 25.

⁶ Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982), 190.

⁷ Ekrem Özer, *Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 23.

⁸ Mümtaz Turhan, *Kültür değişimleri* (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1972), 152-153.

⁹ Cevdet Küçük, "İslâm Ansiklopedisi", *Abdülmecid* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/259-263.

¹⁰ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 58.

¹¹ Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 190.

¹² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1997), 2/145-150.

için pasaport uygulaması başladı.¹³ “Mukaddes Mahaller Meselesi” sebebiyle Rus Devleti ile Kırım Savaşı (1853-1856) yapıldı. Savaşın vermiş olduğu maddi yıkımlar nedeniyle devlet ilk defa dış ülkelerden borç (1854) almak zorunda kalmıştır.¹⁴

Yirmi iki yıl devleti yöneten ve 1861’ de hayata gözlerini yuman Sultan Abdülmecid’in yerine kardeşi Abdülaziz geçti.¹⁵ Abdülaziz döneminde devletin durumu pek parlak olmayıp, özellikle mali sıkıntılar çekilmez bir hâl almıştı. Karadağ ve Bosna Hersek’teki iç karışıklıkların yanında, Avrupa devletleri de müdâhalelerini arttırıyordu.¹⁶ Bu arada Yemen, Girit, Bulgaristan gibi ülkelerde isyan olayları çıktığı sırada Abdülaziz Saraydaki çalışma odasında bulunduğu sırada, intihar süsü verilerek 1 Haziran 1876 günü öldürüldü.¹⁷ Sultanın öldürülmesi meselesi daha sonraki yıllarda zaman zaman gündeme gelmişse de kesin bir yargıya varılamamış, olay sadece söylentilerden ibaret kalmıştır.¹⁸

Netice itibariyle 19. yy. Osmanlı Devleti’nin siyasal durumuna baktığımızda büyük bir başarıdan bahsedemesek de devletin adalet sisteminin ana gövdesini oluşturan Danıştay ve Yargıtay’ın temelleri atılmış, mahkemeler, bakanlıklar, eğitim kurumları kurulmuş, hukuksal alanda yenilikler ve reformlar yapılmıştır.¹⁹

1.1.1.1. Devlet Meşâyih Münasebetleri

Osmanlı Devleti’nde belki de en zor durumda olduğu; Avrupa’nın sanayi, teknoloji ve ekonomik anlamda hızla ilerleme kat ettiği bu dönem padişah-tasavvuf erbabı açısından güncelliğini muhafaza etmiştir. İyi ilişkilerin yanında; tekke ve tarikat adına olumsuz gelişmelerin yaşandığı bu yüzyılda nispeten padişah-şeyh münâsebetlerinin istikrarını muhafaza ettiği söylenebilir.²⁰

Osmanlı Devleti’nde 19. yy.’ da adlarından söz ettiren Halvetiyye Tarîkatı’na mensup çok önemli şeyhler vardır. Özellikle II. Mahmud döneminde Harîrizâde Kemaleddin Efendi, Gazzizâde Abdülatif Efendi, Geredeli Halil Efendi’den hilafet alan Şeyh Mustafa Sâfi Efendi

---

¹³ Yücer, *XIX. Asırda Anadolu’da Tasavvuf*, 25-26.

¹⁴ Abdullah Uçman, “Encümen-i Dâniş”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/176-178.

¹⁵ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 59.

¹⁶ Küçük, “İslâm Ansiklopedisi”, 1/179-185.

¹⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2011), 4/197.

¹⁸ Küçük, “İslâm Ansiklopedisi”, 1/179-185.

¹⁹ Koçak, “Cumhuriyetin Kökenleri: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi”, 234.

²⁰ Ömer Yılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Padişah-Sûfî İlişkileri* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 335.

(ö.1264/1847), Sünbülî Keşî Cafer Efendi Tekkesi şeyhi Yunus Vehbi Efendi gibi etkin şahsiyetler bulunmaktadır.²¹

Bu dönemde özellikle Halvetiyye Tarîkatı kollarından Şâbâniyye'nin Nasûhiyye kolu şeyhi Mustafa Çerkeşî Efendi (ö.1814) dönemin etkin şeyhlerinden biri olması hasebiyle “*Risâle Fi Tahkiki't-Tasavvuf*” isimli bir eser yazıp, devrin padişahı Sultan II. Mahmud'a göndermiştir. Bu risalede tarîkat-şeriat arasında bir çatışma olmadığını, konunun âlimlerce bazı sahte sûfilere bakarak yanlış hükümler verilmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.²²

İmpartorluğun bu asırda tasavvuf ehli ile olan ilişkisi Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi müsbet idi, ancak nihai hâkimiyet Saray'a aitti. Olumlu ilişkilerin sebebi ise; devletin ve tekkenin aynı amaç etrafında kenetlenmiş olmalarıydı.²³ Devlet kendi bekasını sürdürmek için destekçi olarak yanında yer alan tekke gibi bir kurumu amaçları doğrultusunda, hem ülke içi hemde ülke dışı görevlerde kullanabiliyordu.²⁴

19. yy.'da gelişen devlet yönetiminde ki merkezileşme ile taşrada ki âyân, ulemâ ve şeyh aileleri elinde bulunan idari tasarrufâta ilişkin hakların alınması, bunlara bağlı olarak tekke vakıflarına müdahaleler çeşitli problemler doğurmuş, genel yapıyı derinleştirerek sürdürmüştür.²⁵

Devleti idare eden kesimlerin tekkeye yakınlığı muhib veya derviş olarak, ara sıra bağışta bulunmak veya sevdikleri meşâyihin tekkelerini imâr etmek şeklindeydi. İstisnaları olmakla beraber genelde bu tip yardımları uhrevî niyetlerle yaparlardı. Yardımlar daha çok tekke şeyhinin kimliği ile ilgiliydi. Meselâ Üsküdar Selimiye Tekkesi ilk postnişini Çankırlı Abdullah Efendi (ö. 1807) zamanında pek revaçta değilken, üçüncü postnişin Konyalı Halvetî Ali Behçet Efendi (ö. 1822) zamanında devlet ricâlinin en gözde mekânı olmuştu.²⁶

Devletin tasavvuf erbâbına açılan ikinci kapısı büyük bir ihtimalle protokolde resmi erkânın çoğuna tekaddüm eden “Nakîbüleşraflık” makamı nedeniyle olmalıdır. Hz. Peygamber'in neslinden gelenlerin işlerine bakan ve kendileri de seyyid olan bu şahısların çoğunun aynı zamanda bir tarîkat mensubu olduğu görülmektedir. Müstecâbü dua

---

²¹Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf Ve Tarikatlar* (İstanbul: Sır Yayıncılık, 2004), 277-281.

²²Mustafa Tatcı, “Şabani Bülülleri”, *Derin Tarih Dergisi Özel Sayı 7* (Aralık 2016), 51.

²³Sadık Albayrak, *Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Meşihat Şeriat Tarikat Kavgası* (Ankara: Mizan Yayınevi, 1994), 2/180.

²⁴İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1992), 79.

²⁵Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 642.

²⁶Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 3/260.

sayıldıklarından, önceki asırlarda bunlar arasından padişaha kılıç kuşatanlar seçildiği gibi, II. Abdülhamid döneminde yerleşmeleri için Yıldız civarında bir konak tahsis edilmişti.²⁷

Bunun yanında sûflerin her dönemde topluma ve devlete hizmet eden, zulüm ve istibdattan kaçınan, iyi niyetli, çalışkan devlet adamlarına destek olduğu, hayır duâ ile yâd ettiği görülmektedir. Lükse, israfa kaçan, milletinden çok kendi menfaatini düşünen, devlet işleriyle yeterince ilgilenmeyen, kılık kıyafet gibi inanca, sosyal realiteye dayalı vâkıaları hedef alan devlet adamlarına ise iyi nazarla bakmadıkları bilinmektedir. Sözgelimi bazı sûfler, başlangıçta destekledikleri Sultan Abdülhamid Han’a, birçok Şeyh Efendiyi sürgün ettirmesi ve bazılarını ise gizlice takip ettirmesi sebebiyle muhalefet etmişlerdir.²⁸

Islahat Fermânı’ndan yaklaşık olarak dört yıl sonra meydana gelen Kuleli Vakası’ının hedefleri arasında, var olan koşullardan memnun olmama, değişim ve yenilik amacı taşıyan fikri hareketler bulunmaktadır. Silahlı kuvvetlerin, âlimlerin ve tasavvuf ehlinin beraberce tepki verdiği vâkıanın gelişiminde kuşkusuz Tanzimat Fermanı’yla uygulanan kanunların etkisi söz konusudur.²⁹ 19. yy. mutasavvıflarına ait metinlerde devletin işleyişine ve ağır vergilerle elde edilen gelirlerin israf edilmesine, yabancılara tanınan hakların (kapitülasyon) kendi vatandaşına verilmediğine dair tenkitlere de rastlanmaktadır.³⁰

Bu yy.’da sosyal hayat üzerinde etkisi bir hayli fazla olan tekkeler ve medreseler itibarı azalmış, toplum nezdindeki değeri ve saygınlığı yok denecek kadar azalmıştır. Ulemânın irşad ve faaliyetlerinin önünü tamamen kesmek ve onları kalıcı olarak susturmak için din düşmanlarının yapmış olduğu en büyük zulümlerden birisi de, 1893 ve 1894 yıllarında on bin civarında talebe-i ulûmu manvalara bindirerek İstanbul’dan sürgün etmeleridir.³¹

1.1.1.2. Tarikat ve Tekkeleri Denetleme Organı “Meclis-i Meşâyih”

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan itibaren tekke ve zâviyelerin kapatıldığı güne gelinceye kadar, tarikatların toplumun dini ve uhrevi yaşantısında önemli rolleri olmuştur. Günümüz tabiri ile halk için sivil toplum kuruluşu şeklinde görevler üstlenmiş olan bu dini yapılar, çok farklı alanlarda sorumluluklar üstlenmiştir. Özellikle tarikatlar, dinî yaşantının tüm

---

²⁷Ahmet Rıfat Efendi, *Devhatü’n-Nukaba / Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar* (Haz. Hasan Yüksel-Fatih Köksal) (Sivas: Kendi Yayını, 1998), 109-110.

²⁸Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 647-648.

²⁹Abdurrahman Adil, *Hâdisât-ı Hukûkiye ve Tarihiye* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341), 20-21.

³⁰Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta tarihi* (Haz. Hasan Babacan) (Isparta: TC Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm, 2012), 124.

³¹İsmail Kara, *İslamcılarının Siyasî Görüşleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 136-137.

alanlarında işlevselliğini her daim sürdürmüştür. Osmanlı Devlet ricâli de bu dini yapılanmanın tüm faaliyetlerini çok yakından takip etmiş, desteklemiş, irtibatını kesmemiş ve kontrol altında tutmuştur.³²

Meclis-i Meşâyih, Osmanlı Devlet yapısında idari ve sosyal alanlarda çok sayıda yeniliğin yapılmış olduğu bir dönemde kurulmuştur. Tanzimat sonrası başlamış olan yenileşme sürecinde idari ve sosyal alanlarda çok sayıda reform yapılmış ve bazı kurumların yapısı yeniden düzenlenmiştir. 19. yy.' la girerken tarîkat çevrelerinde ve tekkelerde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Tarikatlar arası problemler, yetersiz kişilerin şeyhlik görevini üstlenmesi, bazı dergâhlarda dine aykırı davranışların meydana gelmesi gibi çok sayıda sorun, bu camiada bazı ıslahatların yapılmasını zorunlu kılmıştır.³³

19. yy.'la gelinceye kadar tarîkat ve tekkeleri idari yönden teftiş eden bir kurum mevcut değildi. Belirli bir ölçüde hak sahibi olan ve 19. yy.'ın ortalarına gelindiğinde devletin yönetimde baskıcı bir tutum sergilemeye başlamasıyla, tarikatlar ve tekkeler yavaş yavaş kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Devletin bu kontrol ve denetim faaliyetlerini başlatan ilk padişah ise III. Selim Han olmuştur.³⁴

1860 yılından bu yana etkin durumda olan, ancak işlevsel olmayan Meclis-i Meşâyih'in³⁵ kuruluşu için ilk çalışmalar, 1864 yılında başlamıştır. İstanbul'da ve Bilad-ı Selase'de olan tekkeler ve zâviyeler için yapılan şeyhlik atamasında dervişlerin arasında anlaşmazlık çıkmış, meselenin incelenip çözüme kavuşturulması amacıyla meşihat makamı bünyesinde "Meclis-i Meşâyih" oluşturulmuştur. Ancak Evkaf Nezareti'nin bu meclisin atama yazılarını dikkate almaması nedeniyle faaliyetlerine başlayamamış ve işlevsiz kalmıştır.³⁶

7 Ekim 1866 tarihinde, dönemin şeyhülislâmı Mehmet Rıfık Efendi meclisin işlevsiz kalmasından rahatsız olmuş, sadarete başvurarak tekrar kurulmasını talep etmiştir. Bu girişim sonucunda 15 Kasım 1866 tarihinde "Meclis-i Meşâyih Nizamnamesi" onaylanarak yürürlüğe girmiştir.³⁷ Meclisin ilk oluşumunda üyeler farklı tarikatların şeyhlerinden seçilmiştir. İlk

---

³²Mehmet Necmettin Bardakçı, "Osmanlı Devleti'nin İmparatorluğa Geçiş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar", *İslamiyat Dergisi* 2/4 (1999), 74-90.

³³İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet / Tekke Münasebetleri* (Ankara: Seha Neşriyat, 1983), 165-180.

³⁴Bilgin Aydın, "Meclis-i Meşâyih", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/247-248.

³⁵Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri (1839-2009)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 64.

³⁶İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)* (İstanbul: İletişim Yayıncılık - Araştırma-İnceleme Dizisi, 2008), 212.

³⁷Muharrem Varol, "Osmanlı Devleti'nin Tarikatları Denetleme Siyaseti ve Meclis-i Meşâyih'in bilinen; Ancak Bulunamayan İki Nizamnamesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 23 (2010), 39-68.

oluşturulan mecliste Nakşibendi, Mevlevi ve Kâdirî tarikatlarının yanı sıra, Halvetiyye Tarîkatı Sünbülîye koluna mensup şeyhler de yer almıştır.³⁸ Bu durum Halvetî tarikatının bu dönemde etkin olduğuna delil olarak gösterilebilir.

Teşekkül, Osmanlı Devleti'ndeki tüm tarikatların ve tekkelerin yönetimini, kontrolünü üzerine almakla kalmamış, aynı zamanda tasavvufî düşüncenin, tarikat yapılarının gelişimini amaç edinmiş ve liyakat kriterini göz önüne alarak şeyhlik atamalarını düzenlemiştir.³⁹ İlk kurulan meclise bir başkan ve altı üye atanmış, sonraki atamalarda başkan hariç, bakan sıfatıyla şeyh olmayan bir kişi meclise dâhil edilmiştir. Yine ilerleyen yıllarda yönetim kurulunda iki tane profesör, kâtip ve başkâtip görev almıştır.⁴⁰

19. yy.'la baktığımızda, tarikat çevrelerinde daha çok problemlerin yaşandığı ve dolayısıyla bu kesime devlet müdahalesinin de daha fazla olduğunu görmekteyiz. 1826 yılında II. Mahmut döneminde yeniçerilerle özdeşleşen Bektaşilik tarikatının kaldırılması, dönemin en önemli gelişmesi olmuştur. Bu kararla son altmış yılda yapılmış olan Bektaşî tekkeleri yıkılmış ve geriye kalanlar da Nakşibendi tarîkatı şeyhlerine emanet edilerek dönüştürülmüştür.⁴¹ Daha çok, şeriata uymadıkları şeklindeki suçlamalara muhatap olan Bektaşî teşkilatının ileri gelenlerinden bazıları idam ve sürgün edilmiştir.⁴²

Meclis-i Meşâyih kurulduktan sonra tarikatlar ve özellikle tekkeler neredeyse tüm ayrıcalıklarını kaybetmişlerdir.⁴³ Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıyla devlet, tekkelerin üzerindeki denetimlerini artırmış, bulundukları bölgeye göre tarikat ayrımı yapmadan otuz beş adet tekke tek merkezde toplanmıştır.⁴⁴ Mustafa Kara, "Meclis-i Meşâyih" gibi denetim organının oluşturulmasını (1866) "tekkeleri ve tarikatları kontrol altında bulundurma" fikrinin zirve noktası olarak değerlendirmektedir.⁴⁵ Zira mecliste bulunan bazı üyeler bir tarîkata müntesib olmuşsa da şeyhülislâma bağlı bir birimin olması, yıllar boyu süren geleneğe ters

---

³⁸Zekeriya Akman, *Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşâyih* (Ankara: Tarcan Matbaası, 2013), 65.

³⁹Aydın Bilgin, "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih'in Şeyhülislam'la Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi", *İstanbul Araştırmaları Dergisi* 7 (1998), 99.

⁴⁰Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 264-265.

⁴¹Akman, *Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşâyih*, 34.

⁴²Muharrem Varol, *Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 465-467.

⁴³Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), 4/985.

⁴⁴Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: osmanbey matbaası, 1977), 1/280-281.

⁴⁵Mustafa Kara, *Din ve Hayat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 298.

görünmekteydi. Böyle bir durum, tekkelerin medrese kontrolü altına girmesi anlamına gelmektedir.⁴⁶

Meclis-i Meşâyih, faaliyetlerini yürütürken hiçbir zaman devletin kendisine çizmiş olduğu sınırların dışına çıkmamıştır. Devlet, kanunlar çerçevesinde sadece tekkelerle ilgili tüm konularda bu kurumu yetkilendirmiştir. Meclis-i Meşâyih’te verilen yetkilerin dışına çıkmadan, tekkelerin tüm sıkıntılarıyla çok yakından ilgilenmiş, tarikatların ve tekkelerin benimsemiş olduğu kurallara da saygı duyarak işlevselliklerini sürdürmelerine yardımcı olmuştur. Şunu da ifade etmek gerekir ki Meclis-i Meşâyih’in en önemli özelliği, toplumun tekkelerde karşılaştığı sorunların çözülmesi için müracaat edebileceği devlete ait ilk resmi kurum olmasıdır.⁴⁷

Meclisi Meşâyih’in asıl hedefi tasavvuf ve tarikat konusunda yeterli bilgiye, donanıma sahip olmayan sahte şeyhlerin göreve gelmesini engelleyerek tarikatların benliklerini kaybetmelerine mâni olmaktır. 1867 yılında “Tevcihat Nizamnamesi” yayınlandığı zaman, Meclis-i Meşâyih merkezi şeyhlerin atanması kararına karşı çıkmış ve atama ile ilgili kararların tüzükten çıkarılmasını istemiştir. Çünkü bu sayede hem sahte şeyh atamalarını engellemiş, hem de kurulması düşünülen tekkelerin önü daha plân aşamasında iken durdurulmuş olacaktı. Zaten şeyhlerin bir kısmı kendi evlerinin tekkeye dönüşmesi için çoktan çalışmalara başlamıştı bile.⁴⁸

Meclis-i Meşâyih’in yaptığı faaliyetlerden şunu anlıyoruz ki, bu kurumun iki önemli görevi vardır. Bu görevlerin ilki ve en önemlisi; ilme değer vermek ve ilmi faaliyetlerde bulunmaktır. Bu anlamda tekkelerdeki dini görevleri düzenlemiş, çeşitli ilmi konularda birtakım tetkikler yapmış ve gerektiğinde dini risâleler yayınlamıştır. Bir diğer görevi ise; tekkelerin disiplinli bir şekilde yönetilmesi için, işinin ehli istenilen tüm vasıflara sahip, irşad kabiliyeti yüksek bir mürşid-i kâmil atamaktır. Sadece bununla kalmayıp müridanın haklarının çiğnenmemesi için gerekli tedbirleri alarak, her durumda onların yanında olmaktır.⁴⁹

Üye sayısında ise yıllara göre azalıp çoğalma olmuştur. Şeyhülislâm Kazım Musa Efendi döneminde, 1911 yılında meclisin üye sayısı ikiye düşürülmüştür. Meclisin yapısında son değişiklik, 1916 yılında gerçekleşmiştir. 10 Mart 1918 tarihinde yayımlanmış olan Meclis-

---

⁴⁶Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 669.

⁴⁷İsmail Kaya, “Osmanlı Devleti’nde Devlet-Tarikat İlişkileri Bağlamında Meclis-i Meşâyih”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 100 (K 2021), 171.

⁴⁸Zekeriya Işık, “Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Aralık 2015), 258.

⁴⁹Özer, “Osmanlı’da Tekke ve Tarikat Islahatları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası”, 133-134.

i Meşâyih'in tevsî'iyle ilgili kanunla yapı bir başkan, yedi üye ve bir başkâtipten teşekkül etmiştir.⁵⁰

Meclis-i Meşâyih ne getirdi ne götürdü? Bu soruya kesin ve açık bir cevap veremiyoruz. Çünkü henüz kuruluş safhasında iken devlet içeride ve dışarıda çok daha büyük problemlerle uğraşmak durumundaydı. Birkaç sene sonra da meclis zaten tarihe karışacaktı. Ancak böyle bir denetim organının kurulmasıyla birlikte eski düzen yıkılmış, tarikatların ve tekkelerin yönetimi şeyhülislâmın, hâsılı dini liderlerin elinden alınarak kontrolü devlete bırakılmıştır.⁵¹

1.1.2. Sosyal Durumu

19. yy. Dünya üzerinde tekniğin, bilimin özellikle fikri akımların öne çıktığı bir devredir. Avrupa ülkeleri her anlamda kendini yenileyip yükselip ilerlerken, Osmanlı imparatorluğu ise tam aksine gerilemeye başlamıştır. “Serbest değişim” dönemi olarak adlandırılan bu yüzyılda “Lâle Devri” nin ardından III. Selim Han dönemi sona ermiş, özellikle kültürel anlamda çok önemli değişikliklerin yapıldığı “Sultan Mahmut” dönemi başlamıştır.⁵²

İmparatorluğun bütün gayreti, kendisini her konuda geride bırakan Avrupa ülkelerini, topraklarımızda yaşayan gayrimüslim halkın ekonomik olarak kalkındırılması için taklit etmekten ibaretti. III. Selim Han padişahlığı döneminde Sadrâzamı olan Koca Yusuf Paşa'ya emir vererek “Nizâm-ı Devlete Dair herkesin Mütalââtını” havi bir lâyiha kaleme almasını istemişti. Devlet adamlarının arasını açmış olan bu ankete verilen cevaplar ordunun ıslahı hususunda birleşmişti.⁵³

Bunlardan bir kısmı ıslahat ile maziye dönmeyi kastederken, ikinci grup ıslahatın ancak Avrupa ordularının tâbi oldukları harp fennine, usûl ve kaidelerine göre yapılabileceğine kâni idi. Padişah ikinci grubun fikirlerini kendine yakın bulmuştu.⁵⁴

Ancak temelde ordunun modernleşmesine dayalı bu önerilerden esas farklılık gösteren lâyiha Tatarcık Abdullah Efendi'ye ait olanı idi. Onun düşüncesine göre; askerî ve teknik alandaki yenilikler ile ekonomik alandaki reformlar bir bütün şeklinde düşünülmesi gerekmekteydi. İktisat düzeltilmediği sürece askerî alanda yapılması düşünülenler de kâğıt

---

⁵⁰Akman, *Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşâyih*, 66.

⁵¹Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 266.

⁵²Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 61.

⁵³Enver Ziya Karal, “Nizâm-ı Cedîde Dair Lâyihalar”, *Türk Tarih Vesikaları Dergisi* 1/6,7,8,11,12 (43 1942).

⁵⁴Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji (Haz. Mustafa Armağan)* (İstanbul: Ufuk Kitapları Yayınevi, 2000), 243.

üzerinde kalacaktı.⁵⁵ Devlet bütün güç ve gayretini içte ki sorunların halledilmesi için harcarken, asıl amacından her geçen gün daha da uzaklaşacaktı. Zira İmparatorluk, küçük çaplı isyanları dahi bastıramamakta, merkezin sarsılan otoritesi sürekli yeni bir erozyona uğramaktaydı.⁵⁶

Devletin medeniyet seviyesinin yükselmesi için çabalamak gerekirken, sarayda gereksiz ince teferruatlı işlerle meşgul olunması yeniliklerin akıbetinin geldiği durumu gözler önüne sermektedir.⁵⁷ Özellikle Avrupa Ülkelerinin yaşam tarzına ayak uydurmaya çalışmamız, batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul ettiğimizi ve artık ondan kaçış olmadığını bize göstermiştir.⁵⁸ Yüzyılın başlarında devlet adına Avrupa'ya giden bürokratların medeniyet hususunda özde ve gerçekçi değerlendirmeler, tespitler yapamamaları modernizasyonu sıkıntılı ve erteleyici fonksiyon icra etmiştir.⁵⁹

Zira bürokrat olarak onların vazifesi toplum fotoğrafı çekmek değil, herhalde bulundukları ülke yöneticilerinin, devletleri adına önem verdikleri, ilerleme ve yükselme adına yaptıkları, yapmayı düşündükleri ve tasarladıkları şeyleri anlamaya, imkânları nispetinde aktarmaya çalışmak olmalıydı. Nitekim çeşitli seyyahların eserlerinde II. Mahmut döneminde modernleşmenin alâmetleri olarak kabul edilen unsurlar arasında; alkollü içecekler başta olmak üzere sinema, müzikli gece eğlenceleri, dönemin modası, şans oyunları ve kumar gösterilmektedir.⁶⁰

Diğer taraftan âlimler ve tasavvuf önderleri III. Selim Han döneminden itibaren devletin yapmış olduğu tüm ıslahat hareketlerini desteklemiş,⁶¹ sırf bu yüzden Yeniçerilerle bizzat mücadele etmiş,⁶² hatta Avrupa ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasında bürokratik yapan tarîkat şeyhleri bile olmuştur.⁶³

---

⁵⁵Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması* (İstanbul, 1986), 179.

⁵⁶Turhan, *Kültür değişimleri*, 163.

⁵⁷Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), 173-174.

⁵⁸Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 63.

⁵⁹Muhammed Fatih Andı, *Bir Osmanlı Bürokratının Avrupa İzlenimleri / Mustafa Sâmî Efendi ve Avrupa Risâlesi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996), 30-37.

⁶⁰Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 64.

⁶¹Osman Özkul, *III. Selim Döneminde Osmanlı Uleması ve Yenileşme Konusundaki Tutumları (1789-1807)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 124.

⁶²Ahmet Cevdet Paşa, *Tarihi- Cevdet* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1974), 9/2251.

⁶³Uriel Heyd, *The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II* (London: Publications Of The Hebrew University, 1961), 30.

Ancak âlimlerin ve şeylerin desteğine rağmen bu asırda, Medreseler üzerinde çok büyük baskılar kuruldu. Dini eğitim veren kurumlar gizlice takip edilerek sürekli kontrol edildi. Çeşitli yayın organları kullanılarak medreseleri kötöleyici yazılar yazıldı, dolayısıyla bu gibi olumsuz durumlar medrese tahsilinin seviyesinin düşmesine neden oldu. Artık dini kurumlar halk nazarında cazibe merkezi olmaktan çıktı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi din adamlarını devre dışı bırakmak ve susturmak için 1893 yılında on bin kadar ilim talebesi mavnalara bindirilerek İstanbul'dan sürgün edilmiştir.⁶⁴

Özetle yaşanan bunca üzücü olaylar tarikatları ve tekkeleri olumsuz yönde etkilemiş, 19. yy.'ın sonlarında tekkeler, diğer resmi ve sosyal kurumlar gibi benliklerini koruyamayarak değişim geçirmişlerdir.⁶⁵

1.1.3. Tasavvufi Durumu

İslâm Dünyası'nda dinin yaşanması için şariat ana ilke, tasavvuf ise şariatın kâmil manada yaşanabilmesine katkı sağlayan yardımcı ilke konumundadır. Tasavvuf, tarih boyunca hiçbir zaman genel bir meslek olmamıştır. Bundan dolayı ara sıra tarikat şeyhleri ve şariat âlimleri arasında ilmi tartışmalar olmuştur.⁶⁶ Ancak bu durum son zamanlarda geçerliliğini yitirmiş, tasavvuf özellikle halkın ahlâki yapısına dokunarak onları manevi yönden olgunlaştıran umumi bir öğreti, çok arzulanan bir üst kimlik haline gelmiştir.⁶⁷

19. yy. Anadolu Coğrafyası'na göz attığımızda, önceki yüzyıllarda olduğu gibi, bölgesel tekkelerin ve merkezi âsitânelerin kurulduğunu görüyoruz. Anadolu Coğrafyası'nda tekke demek; okumak isteyenler için okul, kimsesiz çocuklar için barınak, fakir ve garibanların sığınacağı bakımevi, kısaca kardeşlik merkezi demektir.⁶⁸ Bu önemli faaliyetlerin yanında, nikâh törenleri, cenaze merasimleri ve yeminlerin tekkede yapılması, toplumsal fonksiyon açısından tekkelerin önemini göstermektedir.⁶⁹

19. yy.'da tarikatlar, merkezi İstanbul'da olan ve İstanbul'un dışında olanlar şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. İstanbul'da olan tekkelerin çoğu Halvetiyye Tarikatı'na, kollarına ve şubelerine aittir. Sünbülîyye Kocamustafapaşa, Uşşâkiye Kasımpaşa, Cihangiriye Cihangir,

---

⁶⁴İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), 136-137.

⁶⁵Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, 33.

⁶⁶Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 514.

⁶⁷Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 69.

⁶⁸Hilmi, *İslam Tarihi*, 515-516.

⁶⁹Ekrem Işın, “‘Tarikatlar’” (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 7/215.

Cerrâhiye Karagümrük, Nasûhiye ve Raûfiyye Üsküdar gibi kol ve şubelerin İstanbul'un çeşitli semtlerinde kurmuş oldukları tekkelerle Halvetiyye Tarîkatı'na merkezlik yapmışlardır. Ayrıca Şemsiye, Ahmediye, Gülşeniyye, Sezaiye, Şâbâniye, Çerkeşiye kolu ve şubeleri İstanbul dışında kurulup, Anadolu Coğrafyası kültürünü İstanbul'a taşıırken; Uşşâkiye, Ramazâniye, Sünbülîye, Sinâniye, Cemâliye, Sivâsiyye, Buhuriyye, Cihangiriye, Karabaşiye, Cerrâhiye, Salâhiye ve Kuşadaviye gibi kol ve şubeler İstanbul' da kurularak Halvetiyye Tarîkatı kültürünü Anadolu Coğrafyası'na yaymışlardır.⁷⁰

Yine bu asırda Halvetiyye Tarîkatı'ndan Mustafa Çerkeşi Efendi (ö.1814)'nin kurmuş olduğu Çerkeşiye,⁷¹ Kuşadalı İbrahim Halvetî (1774/1845)'ye nisbet edilen Kuşadaviye,⁷² Geredeli Halil Efendi'ye nisbet edilen Geredeviyye veya (Halilîlik),⁷³ Uşşâkiye'den Şeyh Tâlibi İrşâdî (ö.1881)'ye nispet edilen İrşâdiye dikkatimizi çeken diğer kol ve şubeleridir.⁷⁴

1.1.3.1. Ulemâ Meşâyih Münâsebetleri

Kısaca ifade etmek gerekirse; incelememize konu olan 19. yy. Anadolu Coğrafyası'nda Bektaşîye Tarîkatı dışında, Halvetiyye Tarîkatı'nda dâhil, tarîkatları olumsuz yönde eleştiren, aleyhte fetva veren veya risâle kaleme alan bir şeyhülislâm olmamıştır. Aksine tarîkatları övücü olumlu görüş bildiren, tasavvufî konuları açıklayıcı eserler yazan âlimler bulunmaktadır. 19. yy.' da görev yapan yaklaşık yirmi dokuz şeyhülislâmın on üçünün bir tarîkata bağlı olması, birçoğunun tekke inşa ettirmesi ve bazı şeyhülislâmın da kendisini tekkelerin hazînesine defnettirmesi, ulemâ ile tasavvuf ehlinin son derece uyum içerisinde olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu âlimlerden bir kısmının Halvetiyye Tarîkatı'nın Şâbâniye koluna müntesip olduğu da açıkça görülmektedir.⁷⁵

1.1.3.2. Halvetiyye Tarikatı Meşâyihinin İlmi Faaliyetleri

19. yy.'da meşâyihin büyük çoğunluğunun özellikle tarihi camilerde verilen yaygın eğitimle beraber, örgün eğitim kurumlarında da aktif olarak görev aldıklarını, yaptıkları veya sorumluluğunu aldıkları medreselerde, mekteplerde doğrudan eğitim faaliyetlerine

---

⁷⁰Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 70.

⁷¹Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 130.

⁷²Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 71.

⁷³Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 724.

⁷⁴Sâdık Vîcdâni, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)* (İstanbul, 1995), 70-71.

⁷⁵Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 753-754.

katıldıklarını bilmekteyiz.⁷⁶ Yüzyılın başlarında bu faaliyetleri rızâen lillah icrâ eden meşâyihle ilâveten, asrın sonlarına doğru yaklaşırken yeni açılmış olan mekteplerde maaşla görev yapan ulema ve postnişinler bulunmaktadır.⁷⁷

İncelemeye çalıştığımız 19. yy’ da Anadolu Coğrafyası’ nda Harput Tevfikiye Medresesi müderrisliğinde bulunan Halvetiyye Tarîkatı’ndan Müftü Mahmud Nedim (Sağır Müftü) Efendi (Erzurum’da şehit (1853)⁷⁸ gibi, medreselerde müderrislik yapan zatların yanında, herhangi bir görevi olmadığı halde özel mahallelerde, cami köşelerinde veya evinde talebe yetiştiren, icâzet veren tarîkat erbâbına çokça rastlanmaktadır.⁷⁹

Konumuz bağlamında örnek olarak verebileceğimiz Halvetiyye Tarîkatı şeyhlerinden Yozgatlı Çuhadarzâde Hacı Keşfi Efendi (1890), Kayseri ve İstanbul’da tahsil hayatını tamamladıktan sonra, İzmir ve Tire dolaylarında kırk sene kadar ilim neşriyle meşgul olmuş, beş yüz kadar öğrencisini yetiştirip icâzet vermiştir.⁸⁰ Yine Nevrekop Karacapaşa-i Velî Dergâhı şeyhi Halvetî İbrahim Efendi, ilmiye mensubu tarîkat erbâbına örnek verebileceğimiz şahsiyetler arasındadır.⁸¹

Bu dönemde Amasya’da birçok tekkenin farklı nedenlerle medreseye dönüştürüldüğü bilinmektedir. Halvetiyye’den Ak Hasanoğlu Tekkesi son şeyh Mansur Efendi’nin 1866 tarihinde vefatıyla dershaneye dönüştürülmüş, 1886 senesinde ise alt kısmı fetvâhâne, üst kısmı ise medreseye çevrilmiştir.⁸² Yine Çevikçe Tekkesi’de Şeyh İsmail Efendi’nin 1843 senesinde vefatıyla medrese, Hicâbî Tekkesi’de mektep yapılmıştır.⁸³ Yakûtiye Tekkesi ise mütevellînin ihmâliyle 1864’te Amasya Müftüsünün oğlu el-Hâc Ahmed Sıdkî Efendi’ye fetvahâne, 1883 tarihinde ise İbtidâî Mektebi’ne dönüştürülmüştür.⁸⁴

Amasya’da 1704’te medrese olarak yaptırılan ancak, 1730 tarihinde yanması ve tamiri için yeterli vakfı bulunmayan mekân, diğer mütevellî el-Hâc Ali Ağa tarafından Halvetî

---

⁷⁶İsmail Kara, “Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul’da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali, Kutadgubilig:”, *Bilimsel Araştırmaları Dergisi* 1 (2002), 193.

⁷⁷Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 769.

⁷⁸İshak Sunguroğlu, *Harput yollarında* (İstanbul: Elâzığ Kültür Ve Tanıtma Vakfı, 1958), 1/160.

⁷⁹Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 779.

⁸⁰Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (Haz: Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen)* (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/469-470.

⁸¹Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996), 2/188.

⁸²Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş)* (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), 1/222.

⁸³Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş)*, 1/229-230.

⁸⁴Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 780.

Zâviyesi olarak yeniden faaliyete geçirilmiş, tekke şeyhliği için dersiâm olma şartı koşulmuştur. Son şeyh Nuh Efendi'nin Çeribaşı Cami vâizi olması nedeniyle zâviye “Nuh Tekkesi” olarak anılmaktadır.⁸⁵

---

⁸⁵Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş), 1/252.

İKİNCİ BÖLÜM

19. Yüzyılda Anadolu Coğrafyasında Faaliyet Gösteren Önemli Halvetiyye

Tekkeleri Ve Şeyhleri

2.1. 19. Yüzyılda Anadolu Coğrafyasında Faaliyet Gösteren Önemli Halvetiyye Tekkeleri

Tekke kelimesi Arapça lügatta “yaslanmak, oturmak” anlamına gelen “vekee” kökünden türemiştir.⁸⁶ Osmanlıca metinlerde “tekye” şeklinde yazılan bu kelimenin kökeni hakkında kesin bilgi yoktur.⁸⁷ Sözcük anlamı “barınak kapısı” ve “dayanma” olduğu daha önce belirtilmiş olan “tekke” kelimesi, tarikatların yapılarını adlandırdığı gibi kurumsal kimliğini de ifade eder.⁸⁸

Tasavvufî anlamda; Bir Mürşid-i Kâmil’in idaresinde tasavvufî terbiyenin yürütüldüğü ve tarikat eğitiminin verildiği mekânlara genel itibarıyla “tekke” adı verilir. Tekkeler, sufilerin toplu bir şekilde ibadet ve zikirle meşgul olarak nefsi terbiye edebilmek için, özellikle ruhi ve ahlâki yönden eğiten manevi mekteptir.⁸⁹

Anadolu Coğrafyasında’ki tekkelerin yapılarını incelediğimizde “âsitâne, dergâh, hankâh, zâviye” gibi çeşitli isimlerin yanında “Gülşenîhâne, Kalenderhâne, Kâdirîhâne, Mevlevîhâne” şeklinde tarikatın kendi adını vererek kurduğu tekkeler de mevcuttur.⁹⁰ Bu isimlerin yanı sıra, tarikat merkezini ifade eden, pîr evi, âsitâne ve zâviye gibi terimler de kullanılmaktadır.⁹¹

19. yy.’da tekkelerde yaygın olarak görülen bir uygulama hâne-tekke örneğidir. Halvetiyye Tarikatı ve diğer tarikalarda örneklerine şahit olduğumuz bu usûl de, şeyhlerinin ilk defa tarikat faaliyetlerine başladıkları evlerini, ilerleyen zamanlarda tadilat yaptırarak tekke haline getirip, buradan tebliğ ve irşad faaliyetlerine devam etmeleridir. En çok ta göreve yeni atanmış olan halifelerin benimsemiş olduğu bu uygulamanın nedeni ise, ekonomik sıkıntıların

---

⁸⁶Ceyhan, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 32.

⁸⁷Mustafa Kara, “İslam Ansiklopedisi”, *Tekke* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/368-370.

⁸⁸Fakir Cavlun, *Eyüp’te Ümmi Sinan Tekkesi Restorasyon Projesi* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 31.

⁸⁹Halil İbrahim Şimşek vd., *Tasavvuf Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 214.

⁹⁰Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 74.

⁹¹Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), 224.

sık olması, haliyle eldeki imkânları iyi değerlendirip kolay yoldan ihtiyaçları giderme düşüncesidir.⁹²

İkâmetgâhın yarı yarıya kamu hizmetine sunulması veya vakıflaştırılması anlamına gelen bu usûlde, postnişinin vefatından sonra hâne-tekke doğal olarak evlâdından birinin gözetimine geçmesidir. Daha çok Anadolu Coğrafyası'nda gördüğümüz bu usûlle, evlâdın kabiliyetine göre tarîkat yaygınlaşmakta veya sönmekte, bina da tamamen tekkeleşmekte veya fonksiyonunu yitirmektedir. Yücer'in tespitine göre, Topkapı Sarayı'nda bulunan devlet arşivindeki bir deftere göre Sultan Mahmud zamanında İstanbul'un tamamında 260, Üsküdarlı Ahmed Münîb Efendi'nin 1889 yılında yayımlanan "Mecmua-i Tekâyâ" isimli eserine göre ise 305 tane tekke olduğu yazmaktadır.⁹³

Tekkelerin altmış beş tanesi Nakşibendi, elli yedisi Kadiriyye, on üçü Halvetîyye, yirmi üçü Sümbüliyye, yirmi beşi Şâbânîyye, on dördü Cerrahiyye, üçü Gülşeniyye, üçü Sinaniyye, dördü Uşşâkîyye, yirmi üçü Sa'dîyye, sekizi Bedeviyye, ikisi Şazilîyye, otuz beşi Rifaîyye, beşi Mevleviyye ve bir tanesi Bayrâmîyye olmak üzere toplamda 305 adet tekkenin isimlerini, ibadet günlerini ve meşâyihlerini isimleri ile beraber vermektedir. Bu dönemde Bursa'da bulunan otuz altı tekkenin on'u Halvetî, on'u Kâdirî, sekizi Nakşî, ikisi Sâ'dî, biri Mevlevî ve beşi Celvetî Tarîkatı'na aittir.⁹⁴

İmparatorluğun ikinci pâyitahtı olan Edirne'de ise faaliyet gösteren elli altı civarında tekke bulunmaktadır. Bu tekkelerden altısı Halvetî, dördü Uşşâkî ve üçü Gülşenî Tarîkatı tekkesidir.⁹⁵ Muğla'da bulunan on bir adet tekkeden; Halvetiyye Tarîkatı'na ait Yiğitbaşı Dergâhı 16. yy. başlarından, Sinâniye Tarîkatı'ndan Kenzî Baba dergâhı ise 18. yy. ortalarından itibaren faal iken, Saraç Ali Baba Tekkesi, Osman Şeyh Tekkesi, Karyağdı Ali Baba Tekkesi,⁹⁶ Ahmed Vehbî Efendi Tekkesi, Hacı Mehmed Efendi Tekkesi, Arap Şeyh Tekkesi, Hacı Süleyman Efendi Tekkesi, Dazkırın Hacı Mehmed Efendi ve Acem Tekkeleri 19. yy. içerisinde kurulmuş, hatta çoğunluğu yüzyılın sonlarından itibaren irşad faaliyetlerine başlamıştır.⁹⁷

---

⁹²Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, 51.

⁹³Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 81.

⁹⁴Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 1* (Bursa: Uludağ Yayınları, 1990), 77.

⁹⁵Rıfkı Melül Meriç, *Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında* (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1963), 13-14.

⁹⁶Çağatay Uluçay- İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi* (İstanbul: Manisa Halkevi Neşriyatı, 1939), 124.

⁹⁷Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 84.

Tebliğ ve irşad faaliyetlerine başlayan Halvetiyye Tarîkatı Tekkeleri, tesis edildikleri yerlerde insanların dinî ve rûhi ihtiyaçlarının karşılanmasında ve manevî sıkıntılarının çözüme kavuşmasında vaaz ve irşad uygulamasıyla etkisini hissettirmiştir. Ayrıca bu tekkelerde toplanarak oluşturulan sohbet halkalarında bireylerin arasındaki iletişimin, etkileşimin ve toplumsal kaynaşmanın gerçekleşmesine çok büyük katkıda bulunmuştur.⁹⁸ Tezimizin bu bölümünde Halvetiyye Tarîkatı Tekkeleri'nin 19. yy.'da Anadolu Coğrafyası'nda yapmış olduğu dini ve tasavvufî faaliyetlerini incelemeye çalışacağız.

2.1.1. Şeyh Şaban-ı Veli Tekkesi (Merkez Âsitâne)

Şâbâniye Tarîkatı Halvetiliğin dört ana kolundan Cemâlîliğe bağlıdır. Şeyh Şâbân-ı Veli tarafından Kastamonu'da kurulup neş'et eden tarîkat, 19. asır boyunca da Merkez Âsitâne vasıtasıyla irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Diğer adıyla Şeyh Şâbân-ı Veli Külliyesi 20. yy'la kadar açık kalmış ve asli fonksiyonunu icra etmiştir.⁹⁹

Kastamonu'da faaliyet gösteren Şeyh Şâbân Veli Tekkesi'nden icazet alan halifeler sayesinde ilerleyen zamanlarda Şâbânîlik değişik vilayetlere yayılmıştır. Her ne kadar merkezîyetçi bir yapıya sahip olsada, tarîkatın değişik şubeleri ortaya çıkmıştır. Örneğin Şâbânîlikten zamanla tarîkatlar yönünden merkez konumda ki İstanbul'da; Karabaşîye ve Nasuhiyye kolları oluşmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda oluşan yeni alt şubeler, 19. Yy'la kadar Kastamonu'da ki merkez âsitane olan Şeyh Şâbân Veli Tekkesi'ne bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Ayrıca 19. asırda Kastamonu dolaylarında Şâbânîliğin Çerkeşîye kolunun da yaygın olduğu bilinmektedir.¹⁰⁰

Şâbâniye Tarîkatı'nın merkez âsitânesi olan Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Tekkesi, Musa Fakih Mahallesi'nin Gümüşlüce Sokağı'nda bulunmaktadır.¹⁰¹ Esasını tekkenin oluşturduğu Şeyh Sâbân-ı Velî Külliyesi; cami, türbe, kütüphane, matbah, iki şadırvan ve iki tane dergâh evinden müteşekkildir.¹⁰²

---

⁹⁸Bülent Akot, "Güney Asyada İslamın Yayılmasında Sufilerin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/31 (2014), 38.

⁹⁹Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 127.

¹⁰⁰Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 128.

¹⁰¹Lebibe Nihâl Yazar, *Halvetiliğin Şâbâniye kolu- Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme* (Ankara: Mas Matbaacılık, 1985), 37.

¹⁰²Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Sâbân-ı Velî Külliyesi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 210-211.

Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî'nin burada medfûn bulunması, güçlü postnişînlerin tekkede bulunup âsitâneyi beklemesi, tasavvuf tarihi açısından Kastamonu'nun her dönemde önemli bir merkez olarak kalmasını sağlamıştır. Dergâhın tüm sosyal yapı ve katmanlar üzerindeki derin etkisi, şehre gelen idareci ve kamu görevlilerini de kuşatacak, Bolu, Çankırı, Çorum gibi çevre il ve ilçelerde de tesir icra edecektir.¹⁰³

Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin 19. yy.'lı Abdurrahman Efendi'nin postnişinliği ile başlamıştır. 1768 tarihinde dünyaya teşrif eden ve babasının ahirete irtihali üzerine posta oturan Abdurrahman Efendi, ilim tahsilini babasından almıştır. 1834 yılındaki vefatına kadar tasavvufî hizmetlerine devam etmiştir.¹⁰⁴ Vefat etmeden önce çok şiddetli bir hastalığa yakalanan Abdurrahman Efendi, dervişlerinin ısrarı ve yardımıyla caminin kapısına kadar güçlkle de olsa gelip zikre katılmış, sonrasında dervişlerini yanına davet edip onlara nasihatlerde bulunmuştur. Dervişler bu konuşmanın bir veda olduğunu malesef daha sonra anlayabilmişlerdir. Abdurrahman Efendi sufilere mahdumu Said Efendi'yi yalnız bırakmamalarını tembihledikten sonra, herkesin kendi hüccesine çekilmesini emretmiş ve o gece ebedi âleme göçmüştür. Cenazesi Şeyh Şaban Veli Türbesi'ne defnedilmiştir.¹⁰⁵

Asitânenin on üçüncü postnişîni Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendi, Halvetîyye şeyhlerinden Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu olarak 1713 yılında dünyaya gelmiş, devrin aklî ve naklî ilimlerinden icâzet aldıktan sonra, tasavvufa girerek otuz üç yıl şeyhlik yapmıştı. 1800 tarihinde ahirete irtihal etmiş ve Şâbân-ı Velî türbesine defnolunmuştur. Yetiştirdiği halifeleri arasında o devrin tanınmış âlimlerinden Çorum'da medfûn Şeyh Yûsuf Bahri Efendi (ö. 1830)¹⁰⁶ ve Çankırlı Şeyh Hacı Dede'nin bulunması onun manevî gücünü göstermektedir. Mustafa Efendi'den sonra oğlu Şeyh Abdurrahman Efendi on beşinci postnişîn olarak şeyhlik makamına geçmiştir. 1768'de dünyaya gelen Şeyh Abdurrahman Efendi çeşitli ilimlerdeki icâzetini babasından almış, otuz beş yıl tekkede görev yapmış yerine oğlu Hâfız Muhammed Saîd Efendi'yi bırakarak 1834 senesinde fenâ âlemine taşınmıştır.¹⁰⁷

---

¹⁰³Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 129.

¹⁰⁴ Kastamonu Şer'îye Sicili, nr.90, s.47.

¹⁰⁵Fahri Maden - Mustafa Eğilmez, "XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi", *Kastamonu Üniversitesi Vakıflar Dergisi* 42 (Aralık 2014), 53-54.

¹⁰⁶Ahmet Cahid Haksever, *Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği* (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2009), 90-117.

¹⁰⁷Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdânî(Kayıkçıoğlu), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi* (İstanbul-Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338), 212.

On beşinci postnişîn olarak dergâhta bulunan Şeyh Saîd Efendi 1817 senesinde dünyaya gelmiş, genç yaşta posta geçmiş olmasından kendini yeterli görmeyerek, babasının dervîşi olan İsa Dede, Boyacı Dede, Kazan Dede ve Süleyman Dede gibi bir kısım mürîdle beraber topluca Geredeli Halil Efendi'nin yanına giderek talim ve terbiye görmüştür. Yine aynı şekilde Bolu'da medfûn bulunan Diyarbakır'lı Aziz olarak tanınan Hacı Şeyh Mustafa Safiyyüddin (Sâfi) Efendi'nin de hizmetinde bulunmuştur.¹⁰⁸

Şeyh Şâban-ı Velî türbe kitabesinde yazan beyitlerden¹⁰⁹ 1845 senesinde Sultan Abdülmecid'in emriyle, Kastamonu kaymakamı olan Salih Ağa tarafından tekkenin ayrıntılı bir şekilde tamir edildiği ve yenilendiği anlaşılmaktadır. İhata duvarlarının da aynı zât tarafından çevrildiği zannedilmektedir.¹¹⁰ Mudurnulu Şeyh Halil Rahmi Efendi'nin müntesiplerinden olan o devrin Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa,¹¹¹ bir “Miraç Kandili” gecesinde tekkeye bir sandık dolusu mum ve altmış kuruş para hediye olarak göndermiş, nedense Said Efendi, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin Paşanın ne mumuna ne de parasına ihtiyacı yoktur” diyerek hediyeleri Kaymakam Bey'e iade etmiştir. Paşa da Şeyh Efendi'ye sitayişle:

“Vekîl-i postnişîn Cenâb-ı Şeyh Saîd Sultan

Cenâh-i Rir'atı elbet umûma sây ü bândır bu”

beytini yazmıştır. Şeyh Saîd Efendi, yetmiş iki yaşında iken 1889 tarihinde irtihal eyleyerek Pîr'in yanına defnolunmuştur.¹¹²

Şeyh Saîd Efendi'den sonra oğlu Ata, küçük olduğu için dergâh boş kalmış, Vali Abdurrahman Paşa'nın delâletiyle yine Şâbânî Tarîkatı'ndan Şeyh İbrahim Şevki Efendi Bolu'dan getirilerek posta oturtulmuştur. 1834 yılında doğan İbrahim Şevki Efendi, medrese tahsilini müteakip Bolu Müftüsü Sıbgatullah Efendi'den şer'î ilimlerde yüksek tahsil yapmış, Mudurnulu Şeyh Halil Rahmi Efendi'ye intisâb etmiş, bu zâtın vefatıyla da İbrahim Hilmi Efendiye bağlanmıştır. Kastamonu'ya geldikten sonra ünü artan İbrahim Şevki Efendi, son şeyh Said Efendi'nin oğlu Atâ Efendiyi yetiştirdiği gibi Çerkeşli Halil Efendi ile birlikte beş kişiye

---

¹⁰⁸Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şaban-ı Veli ve Postnişinleri* (Kastamonu: Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yayınları, 1983), 35.

¹⁰⁹Fazıl Çiftçi, *Kastamonu camileri-türbeleri ve diğer tarihi eserler I* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Kastamonu Şubesi, 1995), 37.

¹¹⁰Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetilikin Şabaniyye Kolu Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi* (Ankara: Türk Hava Kurumu Basım İşletmeciliği, 1991), 103-114.

¹¹¹Vicdânî(Kayıkçıoğlu), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi*, 210.

¹¹²Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 4/49.

daha manevi icazet vermiştir. Altı buçuk sene postnişinlik yapan Şeyh İbrahim Efendi 1897 yılında vefat etmiştir.¹¹³

İbrahim Efendi'den sonra postnişinliğe Said Efendi'nin oğlu Şeyh Mehmed Atâullah Efendi geçmiştir. Mahalle mektebinde hafızlığını bitirdikten sonra ibtidâ ve Rüşdiye mekteplerinde eğitime devam etmiş, burada ki tahsili bittiğinde Namazgâh Medresesi Müderrisi ve il müftüsü Amâzâde Mehmed Efendi'den dini ilimleri tahsil etmeye başlamış ve bu sırada tekkede cuma akşamları icrâ edilen Halvetî zikrini yaptırmıştır.¹¹⁴

Mesrûtiyetin ilânında İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni desteklemiş, 31 Mart Vakası'ndan sonra Sultan Reşad Paşa'nın tahta çıkışından dolayı tebriklerini sunmak için İstanbul'a gitmiştir. Bilâhere Şâbân-ı Velî Cami imamının ölümü üzerine imam-hatiplik ve vaizlik görevi yapmıştır. Şiiri çok seven ve şairliğe yatkınlığı olan Atâullah Efendi 1942 yılında vefat etmiş ve Gümüşlüce'de ki kabristana defnedilmiştir. Kendisi Sâbân-ı Velî Tekkesi'nin on yedinci sırada olan ve tekkede son görev yapan şeyhidir.¹¹⁵

2.1.2. Niyâzi-i Mısri Dergâhı (Bursa)

Halvetiyye Tarîkatı'nın Mısriyye koluna ait Bursa'da dört adet tekkenin var olduğu ve bu tekkelerden Pîr Niyâzi Mısri adına nisbetle kurulan Mısri Dergâhı'nda kendi nesebinden gelen postnişinlerin görev yaptıkları bilinmektedir. Bunlar sırasıyla; Bursa'da reîsülhattatîn ve kıraatta yed-i tûlâ sahibi Şeyh Mehmed Zeynelabidin b. Şeyh Ahmed Efendi (1816), Şeyh Zeynelabidin'in oğlu Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi (1850), Şemseddin Efendi'nin oğlu İsmail Nâzif Efendi (1887),¹¹⁶ ve son olarak Yâdigâr müellifi Mehmed Şemseddin Efendi (1936) postnişinlik yapmıştır.¹¹⁷

Sadece bir tevhidhâne ve birkaç hücreden müteşekkil küçük bir bina olan Mısri Dergâhı, 1802 tarihinde Morali Nâmık Paşa tarafından tamir ettirilmiş, 1840'ta genişletilmiş, 1854 senesinde ki zelzele ile yıkılınca, Mısırlı Zeynep Hanım'ın yanında kâtime bulunan Şair Zâik Efendi'nin kızı Şerife Zibâ Hâtûn tarafından tamir ettirilmiştir. Tekke 1904'te şehrin Mecidiye Caddesi yapım çalışması nedeniyle Belediye tarafından tekrar yıktırılmış, son postnişin

---

¹¹³Demircioğlu, *Şeyh Şaban-ı Veli ve Postnişinleri*, 40-41.

¹¹⁴Yazar, *Halvetîliğin Şâbâniye kolu- Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, 51.

¹¹⁵Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/50.

¹¹⁶Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*(Haz. Mustafâ Kara-Kadir Altansoy) (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997), 521-524.

¹¹⁷Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 207.

Şemseddin Efendi'nin gayretleriyle haremlik ve selâmlık daireleri kısmen inşa ettirilmiştir.¹¹⁸ Mısırîyye Âsitanesi konumunda olan bu dergâh 20. yy.'nın başlarına kadar irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Bugün Mısır-î Tekkesi'nin bulunduğu yerde postane binası vardır.¹¹⁹

2.1.3. Ahmed-i Gazzî Dergâhı (Bursa)

Osmanlı Devleti döneminin en meşhur ve en tartışmalı sufilerinden biri olan Niyazî-i Mısırî'nin Bursa'da tanışarak manevi eğitim verdiği ve halife olarak tayin ettiği kişi Ahmed Gazzî'dir. O da mürşidi gibi Bursa'ya sonradan gelmiştir.¹²⁰ Niyazi Mısırî'nin yanında yetişen ve Bursa kültüründe önemli bir yeri olan Mısırîyye Tekkesi'nin kurucusu Ahmed Gazzî (1737)'den sonra posta Mustafa Nesîb Efendi (1788) geçmiştir. Dergâhın üçüncü postnişini olan Gazzizâde Abdullatîf Efendi (1831), Bursa tarihinde İsmail Hakkı Bursevî Efendi'den sonra en fazla esere sahip olan ikinci mutasavvıf olarak gelmektedir.¹²¹

1776 senesinde Bursa'da doğan Abdullatîf Efendi,¹²² Ulucami imamlarından Es'ad Efendi (1778)'nin oğlu, Şeyh Nesîb Efendi'nin de damadıdır. Şer'î ilimleri devrin meşhur âlimlerinden Ebubekir Efendi (1822) ile Ali Sıddık Efendi'nin gözetiminde tamamlamış, seyr u sülûkunu ise, dedesi ve dergâhın ikinci postnişini Mustafa Nesîb Efendi'nin yanında ikmâl etmiştir.¹²³

Dokuz yaşında zikir telkini almış, dedesinin vefatı üzerine İstanbul'a giderek bir müddet Neccarzâde Dergâhı'nda Sıddık Efendi'nin yanında kalmış, şer'î ilimlerdeki tahsilini ikmal ve evlâdiyelik olan tekke şeyhliğine geçmek üzere Bursa'ya geri dönmüş, on sekiz yaşında Ulucami'de Tefsir okutmaya başlamıştır. Dedesine nisbetle "Gazzizâde" ünvanıyla anılan Abdullatîf Efendi, Celvetiye Tarîkatı'nı Üftâdezâde Şeyh Mustafa Efendi (1801)'den, Nakşibendiyye icâzetini ise Mehmed Emîn Efendi'den almıştır.¹²⁴

Kırk beş sene görev yaptığı Gazzî Dergâhı'nda Halvetî Mısırî Usûlü yanında Hatm-i Hâcegân da yaptırmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin "Zamanının Reîsülmeşâyihî" olarak tanıttıkları Gazzizâde, ömrünü dergâhında ilim tahsili ve eser vermekle geçirmiştir. Elli yedi

¹¹⁸Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2/221.

¹¹⁹Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 743.

¹²⁰Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 5/122.

¹²¹Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2/247-249.

¹²²Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 5/127.

¹²³Busalı Mehmed Tahir, *Meşâyih-i Osmâniye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli* (İstanbul: Artin Asaduryan Şirketi Mürettibiye Matbaası, 1318), 46.

¹²⁴Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*(Haz. Mustafâ Kara-Kadir Altansoy), 214.

yaşında iken 19 Ocak 1831’de vefat edip dergâh hazîresine dedesi Ahmed Gazzî’nin yanına defnedilmiştir.¹²⁵

Babası Abdullatîf Efendi’den sonra yerine Ahmet Hasih Efendi (ö.1866) geçerek 1831 -1866 yılları arasında meşihat eylemiştir. Herhangi bir eseri olmamakla birlikte güzel Kur’an okumasıyla ünlenmiştir. Hasib Efendi’den sonra Necib Efendi (1868), Cemal Efendi (1879)¹²⁶ ve Talik’te imâd-ı sâni denilecek derecede meşhur bir hattat olan ve İstanbul Aydınolu Tekkesi’nde zikir çekerken vefat eden Ali Sırrı Efendi (1904) geçmiştir. Şeyh Ali Sırrı Efendi anne tarafından Eşrefiyye, baba tarafından Gazzîzâdelerdendir. Bir müddet İznik Eşrefiye Dergâhı’nda meşihat ettikten sonra Ahmed Gazzî Dergâhı postnişinliğine gelmiştir.¹²⁷

Bursa’da kuruluş tarihi itibarıyla 1696 yılından yaklaşık olarak 1914 yılına kadar hizmet veren bu dergâhta görev yapan son şeyh Bedruddin Efendi’dir. Elimizdeki kaynaklara göre 1904 yılında göreve başlayan Bedruddin Efendi, 1914’te göreve devam etmekteydi.¹²⁸ Bu tarihten sonra hangi yıla kadar göreve devam ettiğine dair herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Yüzyılımızın başlarında faaliyetine devam eden Ahmed Gazzî Tekkesi, tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar manevi konumunu muhafaza etmiştir.¹²⁹

2.1.4. Şemsiye Âsitânesi (Sivas)

Sivas’ta bulunan Şemsiye Asitânesi bu asır boyunca canlılığını devam ettirmiştir. Tekkenin 19. yy.’da ki en meşhur şeyhi olan Ahmed Sûzî Efendi (ö.1830), Abdülmecid Sivâsî’nin torunudur.¹³⁰ Mehmet Tâhir Osmanlı Müellifleri’nde ve Sivas Tarihi yazarları Sûzî Efendi’nin doğum tarihini 1751 olarak verirken¹³¹ Hocaâde Ziyâret-i Evliyâ’da, Vehbî Cem Aşkun ve İbnülemin 1765 olarak kaydetmektedir.¹³²

Şeyh Ömer Sâni Efendi’nin oğlu olan Ahmed Sûzî Efendi, şeriat ilimlerini Muhammed Hâdimî Efendi’den ikmâl etmiş, tarikat halifelliğini Draman Nakşî Dergâhı şeyhi Şeyh Abdülmecid Efendi’¹³³den almıştır. Farsça ve Arapça’ya şiir yazacak derecede vakıf olan Sûzî

¹²⁵Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 209.

¹²⁶Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2/250-251.

¹²⁷Osmânâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 1/154.

¹²⁸Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*(Haz. Mustafâ Kara-Kadir Altansoy), 170.

¹²⁹Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2/251.

¹³⁰Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 238.

¹³¹İsmail Hakkı Uzunçarşılı- Rıdvan Nâfîz Edgüer, *Sivas Şehri* (Haz. Recep Toparlı) (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014), 167.

¹³²Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri* (Sivas: Kâmil Matbaası, 1948), 64.

¹³³Hocaâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ* (İstanbul: Cihan Kütüphanesi Matbaası, 1909), 93.

Efendi, uzun süre Sivas'ta tekke postnişinliğinde bulunmuştur. Sivas'ta 1830 tarihinde hayata gözlerini yuman Ahmed Sûzî Efendi, Meydan Cami avlusundaki Şemseddin Sivâsi'nin türbesine defnedilmiştir.¹³⁴

2.1.5. Sâdeddin Tekkesi (Amasya)

Bugünkü Hatuniye Mahallesi'nde Meydan Kapısı yakınlarında, Ahi Sadeddin Efendi Mahallesinde olup, Sadi Efendi vesilesiyle 1467 yılında yaptırılmış ve vakıfları düzenlenmiştir.¹³⁵ Tekkenin yemekhanesi ve misafirhanesi mükemmel olup emekliliğe ayrılan pek çok âlim bu tekkede şeyh olmuştur.¹³⁶ Sadeddin Tekkesi'nde 19. yy.'da Halvetîyye'den Şeyh el-Hâc Müştâk Efendi postnişin olarak (1844) bulunmaktadır. Müştâk Efendi'den sonra tekke tamamen yıkılmıştır.¹³⁷ Yaklaşık 400 yıllık icrâattan sonra yıkılan diğer tekkeler ise Şehre Küstü Tekkesi¹³⁸ ile Meydan Tekkesidir.¹³⁹

Şehre Küstü Tekkesi son şeyh Ahmed Efendi'den sonra 1826 tarihine kadar ayakta kalabilmişken, Meydan Tekkesi Seyyid Mustafa Efendi (1802)'nin vefatıyla Seyyid Mehmed Çelebi tek başına şeyh ve mütevellî olmuş, ancak daha sonra tekke harab olmuştur. Kutup Tekkesi'nde ise “Çatal Hâfız” diye anılan, Ahmed Efendi (1805), “Yeşil Şeyh” Apardızâde Şeyh Ahmed Efendi bu görevi yerine getirmiştir.¹⁴⁰

2.1.6. Gümüşlüoğlu Tekkesi (Amasya)

“Tâciye” diye meşhur olan Gümüşlü Cami'nin doğu ve güney tarafındadır. Bugünkü ana yolun üzerine denk gelmektedir. Amasya'da ve Anadolu Coğrafyası'nda kurumsal olarak meydana getirilen ve faaliyet gösteren ilk “Halvetî Tekkesi” olma özelliği taşımaktadır. Pîr İlyas'ın akrabası Hâce Celal Çelebi, şeyhin Şirvan'dan Amasya'ya dönmesinden bir sene sonra (1407-1408), Gümüşlüoğlu Tekkesi'ni yaptırarak Halvetiyye Tarîkatı'nın kullanımına sunmuştur. Bu tekke Gümüşlüoğlu sülâlesinin manevi mabedi olmuş bir yerdir. Burada

---

¹³⁴Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), 1/89.

¹³⁵Kadir Özköse, “Amasya'da Bulunan Halvetiyye Tekkeleri”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Dergisi* 5 (Aralık 2018), 99.

¹³⁶Abdulhamit Budak, *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya ve Halvetilik* (Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 390.

¹³⁷Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş), 1/232.

¹³⁸Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş), 1/233.

¹³⁹Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş), 1/252.

¹⁴⁰Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş), 1/240.

Halvetiyye Tarikatı'nın Pir İlyas kolunun kurucusu Pir İlyas Şucaeddin halvet çıkarmış ve tarikatını yaymıştır.¹⁴¹

Bu tekke Amasya toplumunun zarar gören manevî dinamiklerini ayağa kaldırarak toplumsal bütünleşmeye büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca Pîr İlyas'ın kişiliği ve tarikatı, Amasya'da bir denge unsuru haline gelmiştir.¹⁴² Amasya'nın en eski Halvetî Dergâhı olan Gümüşoğlu Tekkesi'nde incelediğimiz bu dönemde 19. yy.'da tekkenin yöneticisi Abdullah Efendi (1800), oğlu Şeyh Ali Efendi, sonrasında bu şahsın görevi bırakmasıyla yerine Seyyid Hâfız Abdullah Efendi yönetimi devralmış, türbedar Seyyid Ahmed Efendi'nin 1808'de vefatıyla türbedarlık vazifesini de üstlenmiştir.¹⁴³ Bu tarihten sonra Ömer Efendi (1831), Mehmed Efendi (1859), kardeşi Abdullah Efendi (1864) ve nihayet Mansur Efendi (1867) müteveli ve türbadâr olarak görev yapmıştır.¹⁴⁴

2.1.7. Çevikçe Tekkesi (Amasya)

Mehmet Paşa Mahallesinde ki Pîrler Türbesi'nin yakınlarında bulunan Yakup Paşa Tekkesi'nin batı yönündedir. Kâğıt yapımında pek mahir olup “Çevikçe” adıyla bilinen Şemseddin Mehmed Kırtâsî tarafından 1428 yılında inşa ettirilmiştir. Meşihatı Halvetîlere tahsis edilerek, idaresi şeyhin kendi oğullarına verilmiştir. Tekke birçok kez yıkılıp yeniden tamir ettirilmiştir.¹⁴⁵

Çevikçe Tekkesi Sinâni Şeyh Hasan el-Halvetî (1795) tarafından yeniden canlandırılmış, kendisinden sonra Mehmed bin Ali ve İsmail bin Ahmed isimindeki şahıslar getirilmiştir. İsmail b. Ahmed'in bu vazifeye ehil olmadığı görülünce, makamına Hasan el-Halvetî Efendi'nin halifelerinden Şeyh Osman Efendi (1832), Mehmed b. Ali'nin yerine de 1830'da Akşehirli İsmail Efendi (1843) getirilmiştir. İki şeyh vefat ettikten sonra ise tekke (1843) medreseye tahvil edilmiştir.¹⁴⁶

---

¹⁴¹Budak, *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya Ve Halvetilik*, 177.

¹⁴²Özköse, “Amasya'da Bulunan Halvetiyye Tekkeleri”, 101.

¹⁴³Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 243.

¹⁴⁴Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş)*, 1/242.

¹⁴⁵Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (16. Yüzyıl)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 31.

¹⁴⁶Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş)*, 1/229.

2.1.8. Ak Hasanoğlu Tekkesi (Amasya)

Sultan Bayezid Camisi'nin doğu tarafında bulunan Abdullâtif Efendi Kütüphanesi'nin bitişiğinde, bugünkü belediye binası civarında idi.¹⁴⁷ Abdullâtif Efendi Kütüphanesi bitişiğine şehir Mütesellimi Akhasanzâde el-Hâc Hâfız Hasan Ağa (1829) tarafından kendi adına izâfetle yaptırılan bu tekkenin 19. yy.'da tekke şeyhliğine,¹⁴⁸ önce Seyyid Şeyh İbrahim Hakkî Efendi getirilmiş, vefatıyla da halîfesi Mansur Efendi (1866) bu vazifeyi üstlenmiştir. Mansur Efendi'nin vefatından sonra Akhasanoğlu Tekkesi derslane haline dönüştürülmüştür.¹⁴⁹

Özetle ifade etmek gerekirse Halvetiyye Tarikatı'nın en yaygın olduğu Anadolu şehirlerinden birisi de Amasyadır. Bu tarikat, Osmanlı Devleti asırları boyunca etkinliğini belirgin bir şekilde sürdürmüştür. 15. asırdan itibaren etkin olan meşâyihî “Silsiletü'z-zeheb” olarak nitelenen Çilehâne Tekkesi, 19. yy.'da işlerliğini yitirse de Çevikçe Tekkesi, Sadeddin Tekkesi, Şehre Küstü Tekkesi, Kutup Tekkesi, Gümüş oğlu Tekkesi, Mehmed Paşa Tekkesi, Mahmud Çelebi Tekkesi ve Meydan Tekkesi bütün canlılığıyla ayakta durmaktadır.¹⁵⁰

2.1.9. Küçük Şeyh Efendi Tekkesi (Yozgat)

Yozgatta ikinci Halvetî merkezi Çatak Mahallesi Alacahoğlu Cami'nin kuzey tarafında bulunmaktadır. Tekke hazîresinde bulunan Şeyh el-Hâc Hüseyin Efendi (1846), Şeyh el-Hâc Osman Safâî Efendi (1857), Şeyh el-Hâc Hüseyin Muhyiddin Efendi (1928)'nin kabirlerinden postnişînler silsilesi tespit edilebilmektedir. Kapusuzoğlu'nun rivayetine göre el-Hâc Muhyiddin Efendi (1928), Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu ve halefi Muhyiddin Efendi (1909)'nin halîfesi olmalıdır. Şeyh Ahmed-i Velî halk arasında “Büyük Şeyh Efendi” olarak tanınırken Halvetî Zâviyesi'nin son şeyhi Muhyiddin Efendi “Küçük Şeyh Efendi” diye bilinmektedir.¹⁵¹ Bu nedenle tekkeye “Küçük Şeyh Efendi Tekkesi” de denilir. Son şeyhin Çerkeşi Tarîkatı müntesibi olmasına rağmen daha önceki postnişînlerin “el-Halvetî” nisbesinden hangi kola bağlı olduğu anlaşılamamaktadır.¹⁵²

---

¹⁴⁷Budak, *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya ve Halvetilik*, 171.

¹⁴⁸Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 244.

¹⁴⁹Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş)*, 1/228.

¹⁵⁰Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, 167.

¹⁵¹Burhaneddin Kapusuzoğlu, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı* (İstanbul: Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları, 2000), 425.

¹⁵²Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, 98.

2.1.10.Kuşadalı İbrahim Halveti (Şamiler) Tekkesi

Halvetiyye tarikatının Şabaniyye kolu şeyhlerinin büyüklerinden ilim ve irfanı, keşif ve kerametleriyle tanınmış bir zat¹⁵³ olup, Kuşadalı İbrahim diye bilinen İbrahim b. Mustafa eş-Şabânî el-Halvetî el-Hanefî, 1774 yılında Aydın iline bağlı Kuşadası kasabasının¹⁵⁴ Çınar Köyü'nde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Denizli ve Aydın bölgesinde ikmal ettikten sonra, İstanbul'a gelip Fatih ilçesinde bulunan Feyziyye medresesine yerleşmiştir.¹⁵⁵

Vaktinin büyük bir bölümünü Allah'a ibadet ve nefisle mücâhedeye ayıran Kuşadalı İbrahim Efendi, çözemediği bir ayetin manasını öğrenmek için tavsiye üzerine Atpazarı tekkesinde bulunan Beypazarlı Ali Efendi'nin yanına gitmiştir. Bu sırada otuz dokuz-kırk yaşlarında olan İbrahim Efendi Beypazarlı Ali Efendi'in ayeti kerimeye vermiş olduğu zahirî ve batını manalara hayran kalmış ve ona intisab etmiştir.¹⁵⁶ Ali Efendi'nin gözetimi altında seyr u sulûkünü tamamlayan Kuşadalı İbrahim Efendi, şeyhinin emriyle ilk irşâd faaliyetleri için Mısır'a gitmiş (1815), Kahire'de bulunan Gülşeni Dergâhında misafir olarak kalmaya başlamıştır. Ancak sonrasında henüz bilinmeyen bir sebepten dolayı Mehmed Ali Paşa ile geçinememiş, kısa bir süre sonra (1818) tekrar İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁷

Kuşadalı İbrahim Halvetî Mısır dönüşü önce Fevziyye Medresesine yerleşmiş, ardından 1819 yılında Hacı Halil Efendi adında bir zâtın yaptırdığı ve Kuşadalı İbrahim Halveti ismini verdiği dergâha geçmiştir. Bu tekke İstanbul Fatih ilçesi, Çakır Ağa Mahallesi, Cerrahpaşa Caddesi, Kâtip Muslihiddin Sokağında yer almaktaydı.¹⁵⁸ Zikir ayin günü Perşembe¹⁵⁹ olan tekke, Hamamcı Halil Efendi Tekkesi olarak da bilinmektedir.¹⁶⁰ Kuşadalı İbrahim Efendi 1819 yılından, tekkenin yandığı 1833 yılına kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmiş, yangından sonra “elhamdülillah merasimden kurtulduk” diyerek tekkesinin yeniden inşa edilmesine

---

¹⁵³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen)* (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/140.

¹⁵⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halvetî* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi, 1994), 40.

¹⁵⁵ Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdânî(Kayıkçıoğlu), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi* (İstanbul-Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338), 221.

¹⁵⁶ Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi, 1982), 19-21.

¹⁵⁷ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/74.

¹⁵⁸ Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları* (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1994), 167.

¹⁵⁹ Mehmet Baha Tanman, “Kuşadalı Tekkesi”, *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/470.

¹⁶⁰ Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, 161.

müsaade etmemiş; “bizim namımıza bilâhire biri zuhur edip burayı ihya edecektir, onun için muvafakat etmedim.” diyerek keşfi istikbâl etmiştir.¹⁶¹

İbrahim Efendi önce Bayezid Koska civarında bir ev kiralayarak, bir yıl kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmiş, sonrasında ise Fatih’te Çarşamba Pazarı yakınlarında bir konak satın alarak oraya taşınmıştır. Bir süre sonra gerçekten Şam’dan Şâbâniyye tarikatının Bekriyye Koluna mensup İbrahim isminde bir zât gelip bu dergâhı yenilemiştir.¹⁶² Kuşadalı İbrahim Efendi 1843 yılında Hacca niyet ederek yola çıkmış, hac ibadetini eda ettikten sonra bir müddet Medine’de ikâmet etmiş, ardından Şam’a geçerek buraya yerleşmiştir.¹⁶³ Şam’da ki hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan şeyhin, devlet idarecileri nezdinde saygı gördüğü, hatta sonradan Osmanlı devleti veziri olan Şam Valisi Hacı Ali Paşa’nın kendisine intisâb ettiği, bilinmektedir. İbrahim Efendi 1845 tarihinde halîfelerinden Muhammed Tevfik Efendi ile ikinci defa hacca gitmiş, Mekke’den dönerken Râbiğ mevkiinde kolera hastalığına yakalanarak ahiret âlemine göçmüştür.¹⁶⁴

2.1.11. İstanbul Merkezli Halvetiyye Tekkeleri ve Şeyhleri

2.1.11.1. Kocamustafapaşa Âsitânesi (Sünbül Efendi Tekkesi)

Kocamustafapaşa Asitânesi¹⁶⁵, Cemâl Halîfe’ye ithafen, Sadrâzam Kocamustafapaşa tarafından Bizans dönemine ait çok eski bir manastır olan “Krisei Manastırı”nın, cami ve tekkeye dönüştürülmesi sonucunda kurulmuş olan bir tekkedir.¹⁶⁶ Asitânenin bütün birimleri, Sünbül Efendi’nin vefatında külliye avlusundaki türbeye defnedilmesiyle “Sünbül Efendi Tekkesi” olarak zikredilmiş ve tarîkatın hem âsitânesi hem de pîr-evi kabul edilmiştir. Cemal Efendi ve Sünbül Efendi’nin İstanbul’da Halvetiyye Tarîkatı’na mensup ilk Halvetî şeyhleri olmaları, aynı zamanda tekkenin İstanbul’da bulunan Halvetiyye Tekkeleri içerisinde en kıdemli tekke olarak kabul edilmesini ve burada postnişîn olanların protokolde ön saflarda

---

¹⁶¹ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/72.

¹⁶² Zâkir Şükrî Efendi, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-ı Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, nr. 1098, 75.

¹⁶³ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/75.

¹⁶⁴ Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*(Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), 1/151.

¹⁶⁵ Semavi Eyice, “Kocamustafapaşa Cami ve Külliyesi”, *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/133-136.

¹⁶⁶ Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadikatü’l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*(Haz. Ahmed Nezh Galitekin) (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 162.

bulunmasını sağlamıştır. Nitekim bütün tekke listelerinde de ilk önce Sünbülî Tekkesi'nden başlanarak sıralamaya gidildiği belirgin bir şekilde görülmektedir.¹⁶⁷

İstanbul'un en kıdemli pîr evi olarak Kocamustafapaşa Zâviyesi'nde her yıl Muharrem ayının onuncu gününde mutlaka aşure pişirilir, halktan gariban ve fakir durumda olan insanlara ikram edilirdi. Aynı gece dergâhta bol bol nâfile namaz kılınır, zikir meclisleri kurularak o gece şanına yakışır bir şekilde ihya edilirdi.¹⁶⁸ Ertesi gün sabahleyin “Sünnet-İ Pîr” olarak Şeyh Efendi hamama gider, bütün müridân Şeyh Efendi gelmeden orada hazır olup yerlerini alırlardı. Sünbül Sinan Efendi devrinden itibaren her yıl tekrar edilen usule göre; kurnaya su doldurduktan sonra müridânlar sıra ile şeyhin huzurundan geçer ve Şeyh Efendi, her birinin başından aşağıya birer tas su dökerdi.¹⁶⁹ Hamam merasimi çok görkemli olup adeta askeri alay tarzında yapılırdı. O gün öğle namazından sonra cemaatle beraber dört rekât husemâ (muhafeet) namazı kılındıktan sonra bütün meşâyihin huzurunda toplu bir şekilde zikir âyini icra edilirdi. Zikir esnasında mersiyeleler okunur, hatm-i şerîf indirilir ve sonunda da dualar edilirdi. Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin Efendilerimizin ruhu şerifleri için su sebil edilirdi. Bütün müridân ve cemaat yanında şişe getirir, dağıtılan sudan alır, şifa niyetine hastalarına içirirlerdi. Bu uygulama tekkelerin kapatılmasına kadar her yıl düzenli olarak devam etmiştir.¹⁷⁰

Kocamustafapaşa Tekkesi şeyhi çocuksuz ahiret âlemine göçünce, yerine Balat Şeyhi'nin geçmesi bir gelenek olduğu için¹⁷¹, Şeyh Seyyid Muhammed Hâşim ile birlikte Sünbülî âsitanesinde şeyh ailesi değişmiş, bu makam Şeyh Nûreddin ailesinden Balat şeyhi Muhammed Vecihüddinzâde Seyyid Feyzullah Efendi nesline intikal etmiştir.¹⁷² I. Hâşim Efendi'den sonra yerine oğlu Seyyid Muhammed Hâşim Efendi geçmiş, otuz iki sene postnişânlık yaptıktan sonra 1816'da vefat ettikten sonra, yerine II. Hâşim Efendi, ardından onun oğlu III. Hâşim Efendi geçip, sadece altı ay kadar bir süre şeylik görevi yaptıktan sonra vefat etmiştir¹⁷³. Bu Zat'tan sonra Yıldızâde Muhammed Emin Efendi (Yıldız Dede) (ö.1821) meşihat makamına geçerek altı yıl irşâd vazifesini yürütmüştür.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları* (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1994), 137.

¹⁶⁸ Ömer Tuğrul İnançer, “Zikir usulü ve Musiki”, *İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, ts.), VII/112.

¹⁶⁹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 171.

¹⁷⁰ Nazif Velikahyaoğlu, *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999), 218.

¹⁷¹ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 3/331.

¹⁷² Velikahyaoğlu, *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, 217.

¹⁷³ Velikahyaoğlu, *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, 219.

¹⁷⁴ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 3/303.

Yıldız Dede'nin de evlât bırakmadan vefat etmesiyle birlikte yerine eskiden beri âdet olduğu üzere Balat Ferruh Kethüdâ Tekkesi şeyhi Seyyid Muhammed Râzı Efendi (ö.1851) postnişînlık makamına gelmiştir. Ulemâdan büyük bir zât olan Râzı Efendi zamanında tekke her kesimden insanın ziyaret için akın ettiği, hürmet gördüğü bir merkez olmuştur. Râzı Efendi, Şehzade Abdülmecid'in rahatsızlığı dolayısıyla II. Mahmud ve eşi Valide Sultan tarafından saraya çağırılmış, yapılan duâlar neticesinde şehzadenin durumunun iyiye doğru gittiği gözlenince de kendisine büyük ihsanlarda bulunulmuş, ancak Şeyh Efendi'nin verilen hediyeleri daha tekkeye varmadan yolda gördüğü fakir fukaraya dağıtmış olduğu kaynaklarda ayrıntılı olarak geçmektedir.¹⁷⁵

Mehmed Râzı Efendi'nin yirmi bir yıllık irşâd hayatından sonra yerine oğlu Seyyid Muhammed Rızâeddin Efendi (1822-1891) geçmiştir. Az yemek yiyen, az uyuyan, az konuşan, geceleri çoğunlukla uzak ve تنها mahalleleri dolaşıp sabah namazından önce uzakta bulunan bir camiye gidip namazını eda eden Şeyh Rızâeddin Efendi'nin devran zikrine Sultan II. Abdülhamid Han hazretleri de katılmış, zikir esnasında fazlasıyla heyecanlanarak memnun kalmış ve bunun üzerine Şeyh Efendi'yi saraya davet ederek beraber iftar etmişlerdir. Sultanın kendisine ihsanda bulunmak istemesi üzerine Şeyh Efendi; “Sultanım sizinle birlikte aynı sofrada yemek yemek bizim için en büyük ihsandır. Şimdilik paraya ihtiyacımız yoktur, zira ihtiyaç sahibi çoktur. Onlara vermeniz daha münasıptır” diyerek nazıkçe geri çevirmiştir.¹⁷⁶

2.1.11.2. Ümmî Sinan Tekkesi

Halvetiyye Tarîkatı'nın Sinâniye kolunun İstanbul'da bulunan en önemli âsîtânesidir.¹⁷⁷ Şeyh Ali Efendi'nin kısa süren meşîhâtı (1799-1804) süresince Gülşenîliğe bağlanan Ümmî Sinan Tekkesi 1804 tarihinden itibaren Halvetiliğe intikal etmiş, Sinâni-Şâbânî Tekkesi olarak 1925 yılına kadar irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dönemde “Zekâî Tekkesi” ve “Zekâîzâde Tekkesi” olarak anılmaya başlayan Ümmî Sinan Tekkesi'nin meşîhâtı Mustafa Zekâî Efendi'nin neslinden gelen ve “Zekâîzâdeler” olarak tanınan şeyh ailesinin idaresinde kalmıştır. Âyin gününden ötürü “Cuma Tekkesi” olarak ta anılmıştır.¹⁷⁸

---

¹⁷⁵ Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, 173.

¹⁷⁶ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 3/310.

¹⁷⁷ Mahmut Erol Kılıç, “*Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddîn Efendi'nin 'Tomâr-ı Tekâyâ'sı'*”, *İstanbul Armağanı* 3 (İstanbul, 1997), 28.

¹⁷⁸ Mehmet Baha Tanman, “Ümmî Sinan Tekkesi”, *İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, ts.), 7/338.

M. Zekâî Efendi (ö.1812) Üsküdar Muhâfızî İbrahim Paşa'nın oğludur. Gençlik yıllarında seyahatlere çıkmış, bu seyahatlerinden biri olan Simav'da el-Hâc Hasan Efendi¹⁷⁹ ile karşılaşınca, kendisinden etkilenip hemen intisâb ederek uzun süre yanında kalmıştır. Sicill-i Osmânî yazarı onun Divân kalemi hulefâsından olduğunu, babası vefat edince kalemi terk ederek tekkeye şeyh olduğunu ve 1802 tarihinde vefat ettiği bilgisini bizlere vermektedir.¹⁸⁰ Bu tarih Mehmed Tâhir ve Hüseyin Vassâf Efendi'nin verdiği 1812 tarihinden on yıl daha erkendir.¹⁸¹

M. Zekâî Efendi Simavlı Şeyh Haşan Efendi'den hilâfet almış, âlim, ârif, şâir bir Şâbânî şeyhidir. Kendisi halk arasında “Oruç Baba” olarakta bilinmektedir. Sinânîliğin yanı sıra Şâbânîye Koluna'da bağlı olduğu tespit edilmektedir. 1795 yılında İstanbul-Topkapı civarında Ümmü Sinan Tekkesi şeyhliğine atanınca edeben Sinânîye şeyhlerinden Çuhadar Muhammed Efendi'den de hilâfet almıştır. On yedi sene bu dergâhta postnişinlik görevi yaptıktan sonra 1812 tarihinde âhirete intikal ederek dergâh hazîresine defnolunmuştur. Tasavufî şiirlerini topladığı “Dîvânı” isimli matbu eseri çok meşhurdur.¹⁸² M. Zekâî Efendi'den sonra yerine oğlu Hasan Aziz Efendi (1837) geçmiş, daha sonra Mustafa Zekâî Efendi (1867), İbrahim Şükrullah Efendi (ö.1895) olmak üzere aynı nesep silsilesi tekkede postnişin olmaya devam etmiştir.¹⁸³

2.1.11.3. Hüsâmeddin Uşşâkî Âsitânesi

İstanbul'un Beyoğlu İlçesi'nde, Kasımpaşa'da Hacı Ahmed Efendi Mahallesi'nde Pîr Hüsâmeddin Sokağı üzerinde yer almaktadır. Uşşâkîliğin merkez âsitânesi olan bu tekke, Uşşâkîliğin pîri olan Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî (ö.1594) tarafından kurulmuştur. Kendisi de bu tekkenin hazresinde medfûndur. 19. asırda kırk dört yıl postnişinlik yapan Mehmed Nizâmeddin Efendi (1784)'nin oğlu Seyyid Mehmed Cemâlî Efendi (1830) uzun süreli postnişinliğiyle dikkatleri çekmektedir. Şeyh Cemâlî Efendi aynı zamanda Sinânîye hilâfetine de sahip olduğu için Yazıcızâ-de'nin irtihâlinde Kasımpaşa'nın yanında Savaklar tekkesine de şeyh olmuştur.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/119.

¹⁸⁰ Mehmed Süreyyâ, *Eski Yazıdan Yeni Yazıya Sicill-i Osmanî- Osmanlı Ünlüleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2/343.

¹⁸¹ Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), 1/233.

¹⁸² Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), 1/74.

¹⁸³ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 202.

¹⁸⁴ Süreyyâ, *Eski Yazıdan Yeni Yazıya Sicill-i Osmanî- Osmanlı Ünlüleri*, 2/87.

Yerine oğlu Seyyid Mehmed Alaeddin Efendi (1835) geçmiş, sekiz senelik irşad hayatından sonra taun hayatından vefat ederek babasının yanına defnedilmiştir. Alaeddin Efendi'de babası gibi bir süre iki tekkenin şeyhliğini birlikte yürütmüştür. Alaeddin Efendi'nin erkek çocuğu olmadığı için yerine hemşirezâdesi Şeyh Kerâmeddin Efendi (1841) geçmiştir.¹⁸⁵ Kerâmeddin Efendi'nin yaşı küçük olduğu için Edirneli Mehmed Efendi İstanbul'a gelerek onu yetiştirmiştir. Bir müddet sonra Kerâmeddin Efendi vefat ettiğinde oğlu Mehmed Cemâleddin Efendi küçük olduğu için, Bayrampaşa Tekkesi şeyhi İbrahim Efendi nâib olmuş, akabinde Edirneli Mehmed Sıdkî el-Uşşâkî (1856) görevi üstlenmiştir. Bu zât aynı zamanda Cemâleddin Efendi'yi de yetiştirmiş, vefatında kendi tekkesine değil Hazreti Pîr'e aşkından, saygısından ve edebinden dolayı tekkede ayakucuna defnedilmiştir.¹⁸⁶

Mehmed Sıdkî Efendi'nin oğlu Mehmed Saîd Efendi (1857) de bir yıl vekâletten sonra vefatıyla Yenibahçe yakınındaki Keçeciler'de kendi dergâhına Uşşâkî Seyyid Mahmud Bedreddin Efendi yanına defnedilmiştir. Sıdkî Efendi'nin ardından Cemâleddin Efendi (1912) fiilen üç yıl boyunca postnişinlik görevini yerine getirip seksen yaşında iken ahiret âlemine göçmüştür.¹⁸⁷ Cemâleddin Efendi'den sonra Burdurulu Ağazâde Ali Efendi'nin oğlu Mustafa Hilmi Sâfi Efendi (ö.1925) meşihata geçmiştir. 1882'de şer'î ilimlerden icazet alan Sâfi Efendi 1901 yılında icazet vermeye başlamış huzur hocalığına kadar yükselmiştir. Rumeli'nin birçok şehrini gezmiş 1300 tarihinde Nazilli'ye giderek Şeyhzâde Mahmud Efendi delâletiyle Şeyh Şehâbeddin Efendiye intisâb etmiştir. Şeyh Şehâbeddin Efendi 1893'de Nazilli'de vefat etmiştir. Bunun üzerine Sâfi Efendi, 1802 tarihinde FındıkHzâde'de inşâ olunan Nakşî dergâhına atanmış, Arap Saîd Efendi'den de icâzet alarak hem Nakşî hem de Uşşâkî usûlü âyin yaptırmıştır.¹⁸⁸

2.1.11.4. Nasûhî Âsitânesi

Nasûhî Asitânesi İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde, Doğancılar İhsâniye Mahallesinde, Tunusbağı Caddesi üzerinde yer almaktadır. Nasûhî Mehmed Efendi (ö. 1718) tarafından inşa ettirildikten sonra kendi soyu tarafından ayakta tutulan bu tekke, "Nasûhizâdeler" olarak bilinen

---

¹⁸⁵ Vicedânî (Kayıkçıoğlu), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi*, 243.

¹⁸⁶ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/196-200.

¹⁸⁷ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 214.

¹⁸⁸ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996), 3/183-184.

köklü bir şeyh ailesinin doğmasına neden olmuştur. 19. yy.'da faal olan Çerkeşiye Tarîkatı bu koldan doğmuştur.¹⁸⁹

Şeyh Mehmed Fazlullah Efendi (ö.1804), Nasûhizâde Alâeddin Efendi (1752)'nin oğludur. İfade, beyan, nüktedanlık ve üslûbu kuvvetli bir şahsiyet olup¹⁹⁰uzun yıllar meşihat eylediği dergâhı muhibbân ve müntesibin merkezi haline getirmiştir. Hüsn-i hat ve oymacılıkta mahareti olan Fazlullah Efendi'nin yetiştirdiği halîfelerden Saçlı Hüseyin Efendi, Üsküdar Tabutçular içinde Selim Ağa Mescidi meşîhâtına, Şeyh Şüyûhî Efendi, Hallaç Baba (Abdülhalim) Tekkesine tayin edilmişlerdir.¹⁹¹

Fazlullah Efendi'nin ahirete irtihalinden sonra postnişinliğe büyük oğlu Şeyh Muhammed Şemseddin Efendi (1760-1833) geçmiş, otuz bir yıl postta kalarak yetmiş dört yaşında âlem-i ukbâya taşınmıştır. Şemseddin Efendi önce babasından, onun vefatından sonra Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Velî Dergâhı postnişini Mustafa Efendi'den manevi ilham almıştır. Sokağa pek çıkmayan, davet edildiği meclislerde vaazu nasihat eden, tefsir ve hadis dersleri veren Şemseddin Efendi, Yakacık mevkiinde bulunan eskimiş bir tekkeyi imar ederek faaliyete geçirmiştir.¹⁹² Halîfelerinden Hâfız Halil Fahreddîn Efendi (1841) ise Fatih'te Boyalı Mehmed Paşa Tekkesi şeyhliği yapmıştır.¹⁹³

Mehmed Süreyyâ, şeyhin âdâb-ı tarîkate müteallik birçok eserinin olduğunu söylüyorsa da herhangi bir isim vermemektedir.¹⁹⁴ Bursalı Mehmed Tâhir ise Şerh-i Vird-i Settâr, Risâle-i Sülûkiyye, Firavn'ın imanına dair bir Risalesi olduğunu kaydeder.¹⁹⁵ “Vak'a-yı Hayriye” olayında devlet ricâli tarafından Saray'a davet edilen şeyhler arasında bulunmuş¹⁹⁶ suçsuz yere sürgün edimiş birçok kişi Şeyhülmeşâyih Nasûhizâde Şemseddin Efendinin hüsn-i şehâdet ve inhası üzerine mazhar-ı afv-ı âlî olup avdet etmiştir.¹⁹⁷

---

¹⁸⁹Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), 3/180b.

¹⁹⁰Kemal Edib Kürkçüoğlu, *Şeyh Muhammed Nasuhi Hayatı, Eserleri, Divanı, Mektupları* (İstanbul: Alem Yayıncılık, 1996), 67.

¹⁹¹Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 134.

¹⁹²Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/88.

¹⁹³Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/48.

¹⁹⁴Süreyyâ, *Eski Yazıdan Yeni Yazıya Sicill-i Osmanî- Osmanlı Ünlüleri*, 2/169.

¹⁹⁵Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen)*, 1/97.

¹⁹⁶Mehmed Esad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)* (Haz. Mehmet Arslan) (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 212.

¹⁹⁷Ahmed Rıfkı, *Bektaşî Sırri* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 2/129-131.

Şemseddin Efendi (ö.1834) öldüğü zaman oğlu Muhyiddin Efendi, beş yaşında olduğu için dergâh bir süre “Nalçacı Dergâhı” şeyhi Reşid Efendi tarafından vekâleten idare edilmiştir. Muhyiddin Efendi (1828-1898) seyrü sülûküne Kuşadalı İbrahim Halvetî’nin yanında başlamış, onun ölümünden sonra Sofular şeyhi Safranbolu’lu Ömer Efendi’nin yanında tamamlamış, akabinde babasının bıraktığı şeyhlik makamına geçmiştir.¹⁹⁸

Kendisini Kuşadalı İbrahim Efendi’ye intisâb ettiren, o tarihte Hüdâyî Asitânesi şeyhi olan Abdullah Nesib Efendi’dir. Sultan Abdülmecid Han, onun zamanında dergâhın cami, türbe ve harem dairesini yeniden yaptırmış, inşaatın bitiminde alayla gelerek Cuma namazını kılmıştır. Bu binalar 1857 tarihinde yanmış, bugünkü binalar 1863 tarihinde kârgir olarak Müşir Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır.¹⁹⁹

Bir müddet Meclis-i Meşâyih âzâlığında da bulunan Muhyiddin Efendi, vekâlet dönemi ile beraber toplam altmış yıl postnişîn olduğu tekkesinde Üsküdar halkının sevgi ve muhabbetlerini kazanmıştır. Sülüs’de yetenekli olduğu için mükemmel eserler vermiştir. Bursa’da ki Ulu Cami gibi çok farklı cami ve tekkelerde levhaları vardır.²⁰⁰

2.1.11.5. Nalçacı (Tuluî) Tekkesi

Üsküdar, İnadiye, Tabaklar Mahallesi’nde, Nalçacı Haşan Sokağı’nda bulunmaktadır. Tekke banisinin adına nisbetle²⁰¹ Nalçacı Halil Tekkesi veya Nalçacı Halil Efendi Tekkesi olarak bilinir.²⁰² Ayrıca dördüncü postnişîn Mudurnulu Şeyh Muhammed Tuluî Efendi (ö.1756)’den dolayı Tuluî Tekkesi (Nalçacı Tekkesi) olarak ta anılır. Tuluî Efendi vasıtasıyla Şâbânîyye’ye geçen tekkede, damadı Mudurnulu Şeyh Hüseyin Efendi (1767) ile birlikte yeni bir şeyh ailesi oluşmuştur. Yerine kendi neslinden Mehmed Rüşdî Efendi (1816) ve Ahmet Reşid Efendi (ö.1863) geçmiştir.²⁰³

---

¹⁹⁸Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 135.

¹⁹⁹Mehmet Baha Tanman, “Nasûhî Tekkesi”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/430-431.

²⁰⁰Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/50.

²⁰¹Ayvansarayı Hüseyin Efendi, *Hadikatü’l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*(Haz. Ahmed Nezih Galitekin) (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 215.

²⁰²Şinâsi Akbatı, “İstanbuldaki Tekkelerin Silsile-i Meşâyih”, *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/51 (Ağustos 1980), 80.

²⁰³Mehmed Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbul Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche*(Mecmûa-i Tekâyâ)(Yay. Mehmet Serhan Tayşi-Klaus Kreiser) (Berlin: Freiburg Im Breisgau, 1980), 26-27.

Ahmed Reşid Efendi'nin halîfesi Şeyh Mustafa Enverî Efendi (ö.1872)'nin meşihata geçmesiyle de tekkede Kuşadavî Kolu temsil edilmiştir.²⁰⁴ Mustafa Enverî Efendi²⁰⁵ (ö.1872) önceleri Nasûhizâde Muhyiddin Efendi'nin yanında bulunmuş, uzun süre Nasûhî Dergâhı imâmet ve hitabetinde bulunmuş²⁰⁶ Nalçacı Tekkesi postnişini Mehmed Rüşdî Efendi (ö.1863)'ye bağlanmıştır. Kudretli bir âlim ve güçlü bir şâir olan Mustafa Enverî Efendi altı yıl irşâd görevinden sonra 1872'de vefatında Nalçacı Dergâhı haziresine yerleştirmiştir. İstanbul'da 19. yy.'da yetişen ünlü zâkir başılardan Hacı Hâfız Nafız Bey (ö.1897) ve Seyyid Nizam Dergâhı şeyhi Seyyid Şucâeddin Efendi Enverî Efendi'ye bağlıdır.²⁰⁷

Kendisinden sonra bu makama oğlu Şeyh Mehmed Tayyar Bey (1901) geçmiştir.²⁰⁸ Yâkubhan ve Nasûhizâde Şeyh Muhyiddin Efendi'nin gözetiminde yetişen Tayyar Bey Şemseddin Efendi'den hilâfet almıştır. Nalçacı Dergâhı, Tâhir Bey zamanında ihvânından Trabzonlu Ahmed Efendi tarafından yenilenmiştir. Tâhir Bey'den sonra posta, kardeşi ve Yâkub Hân'ın damadı olan Şeyh İhsan Efendi (19 Ocak 1949) geçmiştir. İhsan Efendi (İyisan) defter-i hâkânîde memur olup devrin önde gelen musikişinasları arasındadır.²⁰⁹

2.1.11.6. Üsküdar Raûfî Tekkesi

Ahmed Raûfî Efendi 1068 yılında Üsküdar'da dünyaya geldi. İlim tahsilini bitirdikten sonra Üsküdar Kapıağası Medresesi'nde müderrislik görevine atandı. Salacak ve Doğancılar arasında bulunan Koca Sinan Paşa Cami'nde imamlık yaptı.²¹⁰ Halvetiyye Tarîkatı'nın Ramazâniyye koluna bağlı olan Köstendilli Şeyh Ali Efendi'ye (ö.1730-31) intisap etti ve ondan halifelik makamı aldı.²¹¹ Koca Sinan Paşa Cami²¹² yakınlarında ki evinin yanında inşa ettirdiği tekkede tebliğ ve irşad vazifesiyle meşgul olarak yirmi kadar halife yetiştirdi. Padişah III. Osman'ın Raûfî Efendi'yi ziyaret ederek, duasına mazhar olduğu anlatılmaktadır.²¹³

²⁰⁴Yaşar Nuri Öztürk, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevi Hayatı Mektupları Halifeleri* (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981), 30.

²⁰⁵Vicdânî (Kayıkçıoğlu), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi*, 80.

²⁰⁶Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 4/88.

²⁰⁷Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 156.

²⁰⁸İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi* (İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, 1977), 1/237.

²⁰⁹Hâfi Kadri Alpman, "İbrahim Müteferrika'nın Torunları ve Şeceresi", *Yeni Tarih Dünyası Dergisi* 2/12 (Şubat 1954), 503-505.

²¹⁰Reşat Ekrem, *"Ahmed Raûfî Efendi" İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat kolektif, 1958), 1/460.

²¹¹Vicdânî (Kayıkçıoğlu), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi*, 95-96.

²¹²Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, *Camilerimiz Ansiklopedisi* (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1987), 1/64.

²¹³Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen)*, 1/76.

Raûfî Efendi Üsküdar'da hayata gözlerini yumarak adına yaptırılan caminin hazînesine defnedilmiştir. Şöhrete hiç değer vermemiş ve çok sakin bir hayat sürmüş olan Ahmed Efendi'nin yerine, mahdumu Muhammed Nûrullah Efendi (ö.1775) halife olmuştur. Raûfî mahlası ile ilâhî, kaside ve şiirler yazan Ahmed Efendi'nin basılmamış bir divanı ile "Kurretü'l-uyûn" adlı Türkçe bir risâlesi ve "Mecâlis" adlı Arapça bir mev'iza kitabı vardır.²¹⁴ Raûfiyye Tekkesi'nin kuruluş tarihi tesbit edilememiştir. Fakat 18. yy'ın başlarında inşa edildiği söylenmektedir.²¹⁵

Raûfî Tekkesi'nin postu 19. yy.'ın ilk çeyreğine kadar "Raûfizâdeler" olarak bilinen ailenin sorumluluğunda kalmış, babadan oğula geçen eden şeyhlik makamı, Şeyh Ahmed Raûfî Efendi'den sonra oğlu Mehmed Nurullah Efendi (ö.1775), Abdurrahim Nesîb Efendi (ö.1812), Mehmed Fazlı Efendi (ö.1812), Ahmed Raûfî Efendi (ö.1813) adındaki şeyhlerce sürdürülmüştür.²¹⁶ Zâkir Şükri'nin Mecmuâ-i Tekâyâsı'nda ki liste burada sona ermekte, diğer kaynaklardan da tespit yapılamamaktadır.²¹⁷

Raûfî Tekkesi'nin bir tekke olduğu göz önünde bulundurularak teşekküllü bir şekilde tesis edilen bir tarîkat yapısında kurulduğu tahmin edilebilir. Tamamen yıkılmış olan bu tekkenin şekilsel özellikleri hakkında bizlere ulaşan bir bilgi malesef yoktur. Raûfiyye tarîkatı, tekkeler kapatılıncaya kadar Yeniköy ve Beykoz'da ki iki adet tekkesi ile varlığını sürdürmüştür.²¹⁸

2.1.11.7. Beykoz Raûfî Tekkesi

Beykoz Raûfî Tekkesi, 1764 tarihinde Şeyh Hafız Mehmed Aziz Efendi tarafından Halvetî Tekkesi olarak bina edilmiştir.²¹⁹ Hâfız Mehmed Efendi Tekkesi, "Raûfî Efendi", "Hâfız Efendi", "Hâfız Mehmed Efendi", "Şeyh Hâfız Efendi" adları ile de anılmaktadır. Ahmed Raûfî halîfesi Hâfız Mehmed Efendi (1793)'den sonra halîfesi Ahmed Niyazi Efendi (?)postnişîn olmuştur. Bundan sonra şeyh olan Raûfizâde Abdurrahim Efendi (1812), halîfesi Şeyh Yahyâ Efendi (1831), Yahyâ Efendi'nin oğlu Ahmed Necmeddin Efendi (1847) ve diğer

²¹⁴Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", 3/13.

²¹⁵Mehmet Baha Tanman, "Ahmed Raûfî", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/120.

²¹⁶Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 199.

²¹⁷Şükri Efendi, *Die Istanbul Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmûa-i Tekâyâ)*(Yay. Mehmet Serhan Tayşi-Klaus Kreiser), 24.

²¹⁸Tanman, "Ahmed Raûfî", 2/120.

²¹⁹Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 1996, 3/49.

oğlu Cerrâhiye'den Şeyh Mehmed Tevfik Efendi (1893) Beykoz ile Yeniköy Raûfî dergâhlarını bir süre ortak yürütmüştür.²²⁰

Hafız Mehmed Tevfik Efendi'den sonra torunu Hafız Ahmed Cemâleddin Efendi (1898) postnişîn olmuştur. Tevfik Efendi Cerrahî tekkesi şeyhi Abdülaziz Zihnî Efendi'nin halîfesidir. Bununla birlikte tekkede son şeyh olarak görev yapan Ahmed Cemâleddin Efendi'nin Meclis i Meşâyih'e arz ettiği terceme-i hâl evrakında dile getirdiği gibi, sonuna kadar Raûfî zikir ve erkânı icrâ edilmiştir.²²¹

Yeniköy Raûfî Dergâhı 1787'de Anadolu sadrından mâzûl Mehmed Emin Atıf Efendi tarafından yaptırılmıştır. Salı geceleri Halvetî âyini icrâ edilmektedir. “Şeyh İsmail Efendi Tekkesi” veya “Yeniköy Tekkesi” olarak ta bilinmektedir.²²² 19. yy.'da ki Şeyhleri Muzaffer Efendi (1803), Şeyh Abdurrahim Efendi (?), Yahyâ Efendi ve oğlu Mehmed Tevfik Efendi, Tevfik Efendi'nin kardeşi Yahyâ Efendi postnişîn olmuştur. Mehmed Emîn Efendi (?) hattat olup talebeleri arasında Hafız Hasan Sırrı Efendi (1907) de vardır.²²³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla yer verdiğimiz 19. Yüzyıl Anadolu coğrafyası Halvetî Tekkelerinin halk tarafından benimsendiği ve hatırı sayılır mürid sayılarına ulaştığı, devlet adamlarıyla münasebetlerinin genel manada olumlu olduğu, tekkelerde icra edilen tarikat faaliyetlerinin dönemin kültür yapısına katkılar sunduğu söylenebilir. Aşağıda bu yüzyılda Halvetî Tekkeleri' nin birbirleriyle ve diğer tarikatlar ile olan münasebetlerine yer verilecektir.

2.2. Yüzyılda Halvetiyye Tarikatı Tekkelerinin Anadolu Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Diğer Tarikatlarla Münâsebetleri

19. yy. Anadolu Coğrafyası'nda genel olarak tekkelerin tarikatlar arasında ki dağılımına baktığımızda; Nakşibendiye, Kâdiriye, Mevleviye, gibi tarikatların her biri doksanın üzerinde tekke ile ilk grubu oluştururken, Halvetiyye Tarikatı'nın; Şâbâniye, Uşşâkiye, Sinâniye, Cerrâhiye kolları ile Bektâşiye, Rifâiye, Sa'diyye ve Celvetiye Tarikatı'nın elli civarında tekke ile ikinci grubu; Bedeviyye, Bayrâmiye, Gülşeniye ve Şâziliye gibi tarikatların on kadar kalan tekkeyle üçüncü ve son grubu oluşturduğu izlenmektedir. Ancak Halvetiyye Tarikatı kolları ve

---

²²⁰Kılıç, “Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin ‘Tomâr-ı Tekâyâ’sı’”, *İstanbul Armağanı* 3, 88.

²²¹Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 200.

²²²Mehmet Baha Tanman, “Raufî Tekkesi”, *İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları), 6/309-310.

²²³İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar (Haz. Mahmut Sami Kanbaş)* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021), 374.

şubelerine ait tüm tekkeleri bir arada mütalâa edip topladığımızda, yaklaşık yüz'ün üzerinde bir rakama ulaşarak, diğer tarikatların içerisinde ilk sıraya yerleştiğini görmekteyiz.²²⁴

19. yy. fikir hayatında ki yeri bakımından Halvetiyye Tarîkatı'na ait tekkelerde ki önemli faaliyetlere gelince; Şâbânîyye kolu Kuşadaviyye şubesi şeyhi Kuşadalı İbrahim Efendi, 1819 yılında kendi adına bir tekke yaptırmış, bu tekkede tebliğ ve irşad faaliyetlerine devam ederken, tekkesi bir sebepten ötürü yanarak tamamen kullanılmaz hale gelmiştir. İbrahim Efendi yeni bir tekke inşa ettirmeden, bizzat kendisi ücretini ödeyerek büyük bir konak satın almış, vaaz ve irşad vazifesini buradan yürütmüştür. Ayrıca bu konak sadece tekke olarak kullanılmayıp, aynı zamanda tasavvuf erbabının, devlet ricâlinin ve ulemanın bir araya gelerek istişare yaptığı bir meşveret meclisi olması, o devrin tasavvufî ve fikir hayat açısından kıymeti çok büyüktür.²²⁵

Zaman zaman Rumeli'den İstanbul, Edirne ve Bursa gibi Anadolu şehirlerine gelip giden, tekke kurup halîfe gönderen Şeyhler olduğu gibi, hicret edip tamamen buralara yerleşenler de bulunmaktadır. Anadolu Coğrafyası'na gelerek tasavvufî faaliyetler de bulunan bu grup içerisinde Rum fetretinde Bursa'ya hicret eden Halvetiyye Tarîkatı'nın Mısırîye kolundan Atinalı Ali Rızâ Efendi (1863) ve Nasûhî Dergâhı'nda postnişin olarak görev yapan Evliyâ Mustafa Efendi (ö.1892) gibi güzide şahsiyetleri de sayabiliriz.²²⁶

Diğer yandan İstanbul Üsküdar²²⁷ ve Şanlıurfa²²⁸'da ki Halvetî Miskinler Tekkesi'nin cüzzamlı hastalara sağlık hizmeti veren bir hastane olduğunu görmekteyiz. Bu tekke şehre dışarıdan gelen ziyaretçileri sağlık kontrolünden geçirir, bulaşıcı hastalık tehlikesi varsa hemen karantina uygulaması yaparak tedavi eder, tekkenin yakınlarında her an göreve hazır doktor bulundurulardı.²²⁹

19. yy.'da Bursa'da Halvetî Şâbânîyye Tarîkatı kolu Kuşadaviliğin kurucusu Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin halifelerinden Mehmed Şevki Efendi (1858), resmi olarak Çelebi Cami imam hatipliği yaparken, aynı zamanda Setbaşında İshak Şah mahallesinde ki evini tekke haline

---

²²⁴Yücer, *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, 48.

²²⁵Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, 37-38.

²²⁶Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*(Haz. Mustafa Kara-Kadir Altansoy), 556.

²²⁷Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, 1/235.

²²⁸Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1985), 115.

²²⁹Işın, “‘Tarikatlar’”, 7/238.

getirmek suretiyle “erbâb-ı muhabbete” feyz vermeyi ihmâl etmemiş, tasavvufî irşad faaliyetlerine devam etmiştir.²³⁰

Anadolu Coğrafyası’nın güzide şehirlerinden olan Amasya, Halvetiyye Tarîkatı’nın en yaygın olduğu yerlerden biridir.²³¹ Halvetiyye Tarîkatı’nın merkezi konumunda olan Amasya’da 18. yy.’da otuz civarında tekke varken, 19. yy.’ın başlarında bu rakam yirmi bire, yüzyılın sonlarında ise yedi’ye düşmüştür.²³² Burada faaliyet gösteren yirmi bir tekkeden on bir tanesi Halvetiyye Tarîkatı’na aittir. Ancak zamanla tekkelerin sayısında azalma meydana gelmiştir. Tekkelerin sayısının azalışındaki en büyük etken; bazı meşâyih’in halîfe bırakmaması, evlâdlarının da olmaması veya meşâyih ahfâdından gelenlerin medrese eğitimini aldıktan sonra tekkeye dönmeyip, müderrislik, kadılık gibi resmî görevler almalarıdır. Dönenlerden bir kısmı ise tekkelerini medreseye çevirilerek âlet ilimleri okutmaya başlamışlardır.²³³

19. yy. Anadolu Coğrafyası’nda faaliyette olan tekkelerin yanı sıra, tekke kütüphanelerinin sayısında da çok belirgin oranda yükseliş olduğu görülmüştür. Yüzyıllardır Anadolu Coğrafyası’nın her köşesinde tebliğ ve irşad kandilini sürekli canlı tutan büyük tekkelerde, kâğıt ve matbaanın bulunmadığı, zamanın şartlarına göre artarak gelişen kitap koleksiyonlarının bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu kitap koleksiyonlarının bulunduğu tekkelerin başında Kastamonu’da Halvetiyye Tarîkatı’na ait Şeyh Şâbânî Velî Âsitânesi gelmektedir.²³⁴ Yine Bursa’da Ahmed Gazzî Dergâhı’nın kurulduğu günden itibaren zengin bir kütüphaneye sahip olduğu bilinmektedir.²³⁵

19. yy.’da Halvetiyye Tarîkatı’nın diğer tarikatlarla olan münasebetlerine baktığımızda son derece olumlu ilişkilerin olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde farklı tarikat mensubu şeyhler, birbirlerinden manevi feyiz alışverişinde bulunmuşlardır. Bu durumun sonucunda birden fazla tarikattan “el alan” kimselerin çoğalması, tarikatlar arasındaki münasebetleri kuvvetlendirmiştir. Meselâ Bursa’da Halvetiyye Tarîkatı Ahmed Gazzî Dergâhı Şeyhi

---

²³⁰Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, 49.

²³¹Kadir Özköse, “Amasya’da Bulunan Halvetiyye Tekkeleri”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Dergisi* 5 (Aralık 2018), 91.

²³²Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (Haz. Ali Yaşar-Mehmed Akkuş), 1/225.

²³³Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 85.

²³⁴Çiftçi, *Kastamonu camileri-türebeleri ve diğer tarihi eserler I*, 45.

²³⁵Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2/252-253.

²³⁶Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler* 1, 60.

²³⁷Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 630.

Abdullatif Efendi (ö.1831), dergâhında hem Halvetî Zikrini hemde Nakşibendi Tarîkatı'na ait Hatm-i Hâcegân'ı beraberce icra etmiştir.²³⁶

19. yy. Anadolu Coğrafyası'nda tarîkatler arasındaki münasebetlerde dikkat çeken bir faaliyette ortak kutlama ve anma programları düzenlemeleri, birbirlerinin davetlerine icâbet etmeleri ve cenaze merasimlerine iştirak etmeleridir. Yüzyılın sonlarında Burda'da dervişler, Ramazan ve Kurban Bayramı'nda Eşrefzâde Dergâhı'nda buluşarak, beraberce zikir ve tevhid okuyup önce Abdal Mehmed'e, daha sonra da Emir Sultan Hazretleri'ni ziyarete gitmektedirler.²³⁷

Her yıl Muharrem ayının onuncu günü Kocamustafapaşa Halvetî Sünbülîye Tekkesi'nde düzenlenen Kerbelâ Şehitlerini anma programına her tarîkattan suffî ve müntesiplerin katılması da dikakket çekmektedir.²³⁸ Cenaze merasimlerinde de aynı birlik ve beraberliğe şahit olmaktadır. Halvetî Cerrâhî Âsitânesi şeyhi Abdülaziz Zihnî Efendi vefat ettiği (1853) zaman, Sünbülî Tekkesi zâkirbaşısı Muhammed Nuri Efendi "Sala" vermiş, ardından İstanbul'un önde gelen tüm tasavvuf ricâli toplanmış ve her tarikatın önde gelen meşâyihî riyasetinde kendi zikir ve âyinleri icra edilmişti.²³⁹

Bu yy.'da Anadolu Coğrafyası'nda ki tasavvuf önderlerinin sadece hüznü ve sıkıntılı günlerde değil, sevinçli ve mutlu günlerde de bir araya geldikleri bilinmektedir. Bu buluşmaların en meşhurlarından bir tenesi, Sultan Abdülmecid zamanında Kırım harbinin hemen akabinde düzenlenen iki Sûr-i Hümâyûn nedeniyle tertip edilmiştir. Başta Halvetî Tarîkatı şeyhleri olmak üzere, Anadolu'da mevcut olan bütün tarikat büyükleri İstanbul'a davet edilmiş, onlarda bu davete beraberce icâbet etmişlerdir.²⁴⁰

Yine bu dönemde Halvetiyye Tarîkatı ve diğer tarîkatlar arasındaki münâsebetlerin olumlu ve üst seviyede olmasının bir diğer nedeni de okudukları eserlerin, tartıştıkları konuların aynı ve yaşadıkları sorunların ortak olmasıdır. 19. asır mutasavvıflarının okumuş oldukları dini ve tasavvufî eserlere baktığımızda; *Tefsîr-i Beydâvî*'nin şerh ve haşiyeleri, *Sahîh-i Buhârî*, İbn

---

²³⁸ Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2006, 3/254.

²³⁹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 631.

²⁴⁰ Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*(Haz. Mustafâ Kara-Kadir Altansoy), 252.

Arabî'nin *Füsûs ve Fütuhât*'ı, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Eşrefoğlu'nun *Müzekkin Nüfus*'u, Bursevî'nin *Rûhu'l Beyân*'ı gibi tasavvuf tarihinin en kıymetli temel eserlerini görmekteyiz.²⁴¹

Temel eserleri okuyan mutasavvıfların yanı sıra, bu asırda kayda değer çok önemli bir hususta; en alt tabakadan zirveye kadar bütün tarîkat ve tekke mensuplarının, yazılı eğitime değer verip rağbet ederek, şer'î ilimleri okumuş olmaları ve okur-yazar olmayan tek bir meşâyihin dahi olmamasıdır. Belki de bu devreye “İslam Kültür tarihi boyunca îtikâdî tartışmaların, amelî kargaşanın en aza indiği bir devredir” diyebiliriz.²⁴²

Türkiye’de Tarikatların ve Tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihinden itibaren Halvetiyye Tarîkatı Tekkeleri’nin faaliyetlerine kanunen son verilsede, bazan gizli olarak bazan da alenen irşad ve tebliğ vazifelerin yapmaya devam etmişlerdir. Halvetiyye Tarîkatı’nın birçok kolu ve şubesi bugün Ülkemizde özellikle Anadolu Coğrafyası’nın çeşitli yerlerinde, Suriyede, Mısırdaki, Balkan Yarımadası’nda, Kuzey Afrika ülkelerinde faaliyetlerine devam etmektedirler.²⁴³

2.2.1. Tekke ve Zâviyelerin Kapatılması Karşısında Halvetîlerin Tutumları

Tekke ve zaviyelerin kapatılması Cumhuriyetin ilk yıllarına denk gelmektedir. Her ne kadar çalışmamızda 19. Yüzyıl Halvetî Tekkeleri’ne yer vermiş olsak ta tekkelerin kapatılması sürecinde ve sonrasında Halvetîler’ in tutumlarının bilinmesinde fayda olacağını düşünüyoruz. Bu sebeple bu bölümde bu bilgilere yer verilecektir.

Konya Milletvekili Refik Bey ve arkadaşları tarafından hazırlanıp verilen tekke, zâviye ve türbelerle ilgili kanun teklifi 30 Kasım 1925 tarihinde mecliste görüşülmüştür. Kanunun görüşüldüğü gün milletvekilleri arasından tekkelerin kapatılmaması gerektiğini söyleyen veya kanuna itiraz eden hiç kimse çıkmamıştır.²⁴⁴ Netice itibariyle Şeyh Said isyanı tekkelerin bölgesel olarak kapatılmasına neden olmuş, ardından 2 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından tekkelerin kaldırılmasına ilişkin bir kararname yayınlanmış, son olarak ta 30 Kasım 1925 Pazartesi günü TBMM’de alınan kararla Türkiye’de bulunan bütün tekkelerin, zâviyelerin ve türbelerin kapatılmasına yönelik kanun çıkarılmıştır.²⁴⁵

---

²⁴¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*, 632.

²⁴² Yücer, *XIX. Asırda Anadolu’da Tasavvuf*, 59.

²⁴³ Süleyman Uludağ, “İslam Ansiklopedisi”, *Halvetiyye* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/393-395.

²⁴⁴ Sabit Dokuyan, “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 98 (Yaz 2021), 223.

²⁴⁵ Ahmet Güler, *Tekke ve Zâviyelerin Kapatılmasının Türk Kamuoyuna Yansımaları* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 57.

2.2.1.1. Tekke ve Zâviyelerin Kapatılmasına Halvetiyye Tarikatı Şeyhinden Tepki: Mehmed Şemseddin Ulusoy Örneği

Bursa Ulu Cami'nin kible tarafında bugünkü ptt binasının olduğu yerde 17. yy'da Niyazi-i Mısırî tarafından kurulan dergâh bulunmaktaydı. Bu dergâhın son şeyhi olan Mehmed Şemseddin Efendi 1867 yılında burada doğmuştur.²⁴⁶ Halvetiyye Tarikatı'nın Mısriye koluna ait olan dergâh onun "ilk mekteb"i olmuş, tasavvufî atmosferi ise dönemin Bursa'sında tanınan, âlim ve ariflerden ders alarak zenginleştirmiştir. Babasının vefatından sonra özellikle Abdullah Münzevî Dergâhı'nın son şeyhi Mustafa Vahyî Efendi zikredilmelidir. Akaid ve tasavvuf başta olmak üzere islâmî ilimlerde derinleşmesi Mustafa Vahyî Efendi'nin himmetiyle olmuştur (ö.1925). Yadigâr-ı Şemsî'de verilen bilgiye göre Vahyî Efendi vefat ettiği günlerde tekkelerin kapatıldığına dair kanun yeni çıktığından. Cenâze namazı Ulu Cami'de kılındıktan sonra zikir ve tevhid ile defnedilen son tarikat şeyhi olmuştur.²⁴⁷

Mehmed Şemseddin Ulusoy Efendi'nin hayatında karşılaştığı en büyük celâlî tecelli tekke, zâviye ve türbelerin kapatılması olayıdır. Tasavvuf kültürünü en üst seviyede temsil eden, tekke hayatının coşku dolu anlarını yıllarca yaşayıp adeta iliklerine kadar hisseden, tasavvufî hayatla ilgili pek çok esere imza atıp, bu eserleri ile kamuoyunda saygıdeğer bir konumda olan mümtaz bir şahsiyetin, bir anda kötülenen, küçümsenip tahkir edilen "mimli" şeyh ve derviş yakıştırmasıyla baş başa kalması belkide imtihanların en büyüğüdür. 1925'in zor şartlarında bu derdi telaffuz edip, yapılan işin son derece yanlış olduğunu dillendirmek, din ve vicdan hürriyetine aykırı olduğunu söylemek asla mümkün değildi. Ayrıca kanunu çıkaran mecliste Osmanlı döneminin Meclis-i Meşâyih Reisi Şeyh Safvet Efendi, Konya Mevlevîhanesi postnişîni Veled Çelebi gibi birçok meşâyih milletvekili olduğu halde karara seslerini çıkarmamışlardı.²⁴⁸

1925 yılından sonra şeyh efendilerin bir kısmı karara alkış tutarken, büyük bir kısmı da kapatma kararına sessiz kalıp susmayı tercih etmiştir. Şemseddin Mısırî gibi çok az insan da düşüncelerini terennüm etmeye, içindeki derin üzüntüyü tekellüm etmeye, tepkisini göstermeye devam etmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi tekke ve zâviyelerin kapatılması kararına tepkisini kaleme almış olduğu şu şiiri ile dile getirmiştir:

---

²⁴⁶ Mustafa Kara, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/ Sûfîler/ Tekkeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 491.

²⁴⁷ Atilla Çetin, "Altıparmak'ta Seyyid Usûl Dergâhı" (Uluslararası Bursa I Tasavvuf Kültürü Sempozyumu), 4/237.

²⁴⁸ Kara, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/ Sûfîler/ Tekkeler*, 498.

Men olundu gerçi ayin ile erkânım benim

Manevidir zikr u fikrim devranım benim

Cehr u ihfa hep müsavi ind-i Hak'da şüphe yok

Âlim-i sırr-ı hafıyyat oldu Yezdanım benim

Mebde-i sırr-ı meâdi halka bildirmek idi

Maksadım seyr u sülûkden halka burhanım benim

Var edip kendi sıfatı üzre Hâlık âdemi

Etti mirat zatına insanı Rahmanım benim

Sözlerim ilm-i ledündür fehmeder ehl-i kemâl

Söyleyen ancak dilimden Mısri sultanım benim

Hakdan ilham olduğun anlar kıraat eyleyen

*Talibi irşada kâfi oldu divanım benim.*²⁴⁹

2.2.1.2. Tekkesini Kapattırmayan Halvetiyye Tarikatı Şeyhi Fahreddin Efendi

İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan Karagümrük Cerrahi Tekkesi' nin hem cumhuriyet öncesi hem de cumhuriyet dönemindeki şeyhi olan, tekkenin kapatılmamasında en büyük role sahip olan Fahreddin Efendi 1885 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir.²⁵⁰ Çok yönlü ve kaliteli bir şahsiyet olan Fahreddin Efendi; klâsik İslâmi ilimler başta olmak üzere, çeşitli sanat dallarında eğitim almış, özellikle de farklı tarikatların usûlleri konusunda yoğun bilgi birikimine sahiptir.²⁵¹ Farklı alanlarda kendini yetiştiren, çevresinde örnek bir tarikat şeyhi olarak gösterilen Fahreddin Efendi, özellikle tekkesinin kapatılmaması için ortaya koymuş olduğu mücadele ve dik duruşu ile tanınmıştır. O dönemde İstanbul'da nadir istisnalardan olan tekkesinin kapatılmaması serüveni şu şekilde nakledilmektedir,²⁵²

Vakıflar Genel Müdürlüğünden gelen bir memur Karagümrük Cerrahi Tekkesi' nin kapısına "Kiralıktır" yazılı bir levha asar. Fahreddin Efendi memuru levhayı asarken görür,

²⁴⁹ Hasibe Mazioğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1987), 221.

²⁵⁰ Nihat Azamat, "Fahreddin Efendi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/83-84.

²⁵¹ Fahrettin Dal, *Fahreddin Efendi'nin Tasavvufi Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 36.

²⁵² İskender Cüre, *9.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (İstanbul: İlem Yayınları, 2021), 3/111.

anında müdahale eder ve “Levhayı indir evlâdım! Hayrattır burası kiraya verilemez!” der. Memur ise, devletin resmi kurumu tarafından verilen bu görevi yapmak zorunda olduğunu söyler. Cevabı alan Fahreddin Efendi bizzat kendisi levhayı söker ve memura “Evlâdım sen haklısın, vazifeni yapmakla memursun, ancak ben de dergâhımı korumakla memurum. Sana söyleyecek bir sözüm yok. Şu levhayı al, buraya kim gönderdiyse seni ona götür ver, hanımının alnına yapıştırırsın “Kiralıktır” diye. İlk tepkisini memura gösterir ve ardından vakıflar müdürünün makamına gidip karşına dikilerek “Bu baş bu gövdenin üzerine durduğu müddetçe dergâhımı asla kiraya veremezsin!” deyip müdür karşısında da mücadelesini sürdürür.²⁵³

Fahreddin Efendi’nin göstermiş olduğu bu mücadele karşılıksız kalmaz. 1940 yılında dergâhın, Vakıflar Müdürlüğü tarafından atölye olarak kiraya verileceği haberini alır ve hemen harekete geçip beş yıllık uğraşın sonucunda Müzeler Müdürlüğü’ne devredilmesini sağlar.²⁵⁴ Uzun süren mücadele ve tartışmaların ardından Müzeler İdaresi’nden dergâhın “kültür evi” olarak kabul edildiğine dair resmi bir yazı yayınlanır. Netice itibariyle Karagümrük Cerrahi Tekkesi devlet tarafından “Kültür Evi” olarak kabul edilir. Daha sonra ki yıllarda “Nureddin Cami ve Türbesini Koruma Derneği’ne dönüşür.²⁵⁵

---

²⁵³ Mustafa Özdamar, *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrahî Ve Cerrahîler* (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2016), 154-155.

²⁵⁴ Pınar Karaatlı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik – İstanbul’da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi* (Ankara: Ankara üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 45.

²⁵⁵ Cüre, *9. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 3/112.

SONUÇ

Halvetiyye Tarîkatı Azerbaycan'da 14. yüzyılda tesis edilmiş, gelişmiş ve ardından başta Anadolu Coğrafyası olmak üzere Balkan yarımadası ve dünyanın pek çok bölgesine yayılmıştır. Tarîkatın ikinci pîri olan Seyyid Yahyâ Şîrvânî döneminde kurumsallaşan tarîkat, tekke merkezli derviş örgütlenmesinin bir sonucu olarak sistematik olarak yayılma imkânı bulmuştur. Özellikle Yahyâ Şîrvânî'nin karizmatik ve mistik kişiliği şöhretini Şîrvân'dan uzak bölgelere taşımıştır. Anadolu Coğrafyası'ndan O'na müntesip olmak için gidenler tarîkat içerisindeki eğitimlerini tamamladıktan sonra memleketlerine dönerek hemen irşad faaliyetlerine başlamışlardır. Amasyalı Pîr İlyas, Yahyâ-yı Şîrvânî'nin en önemli halifeleri Dede Ömer Rûşenî, Habîb Karamânî, Muhammed Bahâeddin Erzincânî ve Ziyâeddin Yûsuf Şîrvânî' Halvetiyyeyi Anadolu'da temsil eden ilk isimlerdir.

19. yüzyıla gelindiğinde Anadolu topraklarında faaliyet gösteren tarikatlar arasında önemli bir yer edinen Halvetiyye, en çoğu İstanbul'da olmak üzere birçok şehirde örgütlenerek tekkeler kurmuştur. Bu tekkelerin büyük bir kısmının batı şehirlerinde olması dikkat çekicidir.

İstanbul Üsküdar ve Urfa'da bulunan Halvetî Miskinler Tekkeleri' nin cüzzamlı hastaları tedavi etmesi, şehre gelen insanları sağlık kontrolünden geçirmesi ve gerekirse karantina uygulaması yine dikkat çeken özelliklerindendir. Halvetîler, bu dönemde gelişmeye başlayan tekke kütüphanelerine de önemli katkılar sağlamışlardır. Şeyh Şaban-ı Velî âsitanesi ve Bursa Ahmed Gazzi Dergâhı bu konuda öncü olmuşlardır.

19. yüzyılda Halvetîlerin Devlet ricâli ile ilişkileri genelde olumludur. Halvetî mutasavvıflar, birbirlerinin meşrep ve zevkine de saygıyla bakmış, birbirlerinin farklılıklarını Allah'ın değişik sıfatlarının tecellisi olarak görüp, olduğu gibi kabul etmişlerdir. Sadece kendi aralarında değil diğer din, mezhep ve tarîkat mensuplarına da saygı ve sevgi çerçevesinde yaklaşarak, islâm kardeşliğinin tesis edilmesine katkı sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *Halvetilikin Şabaniyye Kolu Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*. Ankara: Türk Hava Kurumu Basım İşletmeciliği, 1991.
- Adivar, Abdülhak Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982.
- Adil, Abdurrahman. *Hâdisât-ı Hukûkiye ve Tarihiye 2. Cüz*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341.
- Ahmed Hilmi, Hocaîade. *Ziyâret-i Evliyâ*. İstanbul: Cihan Kütüphanesi Matbaası, 1909.
- Akbatu, Şinâsi. “İstanbuldaki Tekkelerin Silsile-i Meşâyih”. *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/51 (Ağustos 1980).
- Akman, Zekeriya. *Osmanlı’da Devlet Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşâyih*. Ankara: Tarcan Matbaası, 1. Basım, 2013.
- Akot, Bülent. “Güney Asyada İslamın Yayılmasında Sufilerin Rolü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/31 (2014).
- Albayrak, Sadık. *Meşrûtiyet’ten Cumhuriyet’e Meşihat Şeriat Tarikat Kavgası*. Ankara: Mizan Yayınevi, 1994.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996.
- Alpman, Hâfi Kadri. “İbrahim Müteferrika’nın Torunları ve Şeceresi”. *Yeni Tarih Dünyası Dergisi* 2/12 (Şubat 1954).
- Andı, Muhammed Fatih. *Bir Osmanlı Bürokratinin Avrupa İzlenimleri / Mustafa Sâmî Efendi ve Avrupa Risâlesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996.
- Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Şairleri*. Sivas: Kamil Matbaası, 1948.
- Aydın, Bilgin. “Meclis-i Meşâyih”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ayvansarayi, Hafız Hüseyin. *Camilerimiz Ansiklopedisi*. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1987.
- Azamat, Nihat. “Fahreddin Efendi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Bardakçı, Mehmet Necmettin. “Osmanlı Devleti’nin İmparatorluğa Geçiş Sürecinde Tasavvuf Ve Tarikatlar”. *İslamiyat Dergisi* 2/4 (1999).

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973.

Bilgin, Aydın. “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih’in Şeyhülislamlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi”. *İstanbul Araştırmaları Dergisi* 7 (1998).

Bozdağ, İsmet. *Sultan Abdülhamid’in Hatıra Defteri*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.

Budak, Abdulhamit. *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya ve Halvetilik*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Çasebe Ofset Matbaacılık., 2015.

Cavlun, Fakir. *Eyüp’te Ümmi Sinan Tekkesi Restorasyon Projesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 223047)

Cevdet Paşa, Ahmet. *Tarihi- Cevdet*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1974.

Ceyhan, Semih. *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2018.

Cüre, İskender. *9.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: İlem Yayınları, 2021.

Çetin, Atilla. “Altıparmak’ta Seyyid Usûl Dergâhı”. C. IV. Uluslararası Bursa I Tasavvuf Kültürü Sempozyumu.

Çiftçi, Fazıl. *Kastamonu camileri-türbeleri ve diğer tarihi eserler I*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Kastamonu Şubesi, 1995.

Dal, M. Fahrettin. *Fahreddin Efendi’nin Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 208750)

Danışmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2011.

Demircioğlu, Ziya. *Şeyh Şaban-ı Veli ve Postnişinleri*. Kastamonu: Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yayınları, 1983.

Dokuyan, Sabit. “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 98 (Yaz 2021).

Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: osmanbey matbaası, 1977.

Esad Efendi, Mehmed. *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*(Haz. Mehmet Arslan). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.

- Eyice, Semavi. “Kocamustafapaşa Cami ve Külliyesi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgün. “Sâbân-ı Velî Külliyesi”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Güler, Ahmet. *Tekke ve Zâviyelerin Kapatılmasının Türk Kamuoyuna Yansımaları*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Ünivrsitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 669542)
- Gündüz, İrfan. *Osmanlılar'da Devlet / Tekke Münasebetleri*. Ankara: Seha Neşriyat, 1983.
- Haksever, Ahmet Cahid. *Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Heyd, Uriel. *The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II*. London: Publications Of The Hebrew University, 1961.
- Hilmi, Şehbenderzade Filibeli Ahmed. *İslam Tarihi*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Hüsameddin, Abdizade Hüseyin. *Amasya Tarihi (Haz: Ali Yaşar-Mehmed Akkuş)*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.
- Hüseyin Efendi, Ayvansarayi. *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar(Haz. Ahmed Nezh Galitekin)*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2001.
- Işık, Zekeriya. “Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Aralık 2015).
- Işın, Ekrem. “Tarikatlar”. C. 7. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Hattatlar(Haz. Mahmut Sami Kanbaş)*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.
- İnançer, Ömer Tuğrul. “Zikir usulü ve Musiki”. *İslam Ansiklopedisi*. C. VII. TDV Yayınları.
- Kapusuzoğlu, Burhaneddin. *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*. İstanbul: Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları, 2000.
- Kara, Doç. Dr Mustafa. *Bursa'da Tarikatlar veTekkeler*. Bursa: Uludağ Yayınları, Özener Matbaacılık., 1993.
- Kara, Dr. Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 1985.

- Kara, İsmail. *İslamcıların Siyasî Görüşleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Kara, İsmail. “Meclis-i Meşayih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul’da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hali, Kutadgubilig.” *Bilimsel Araştırmaları Dergisi* 1 (2002).
- Kara, Mustafa. *Buhara Bursa Bosna Şehirler/ Sûfîler/ Tekkeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Kara, Mustafa. *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler 1*. Bursa: Uludağ Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Kara, Mustafa. *Din ve Hayat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Kara, Mustafa. “İslam Ansiklopedisi”. *Tekke*. C. 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri (1839-2009)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2020.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Karaatlı, Pınar. *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik – İstanbul’da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi*. Ankara: Ankara üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 191460)
- Karal, Enver Ziya. “Nizâm-ı Cedîde Dair Lâyihalar”. *Türk Tarih Vesikaları Dergisi* 1/6,7,8,11,12 (43 1942).
- Kaya, İsmail. “Osmanlı Devletinde Devlet-Tarikat İlişkileri Bağlamında Meclis-i Meşayih”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 100 (K 2021).
- Kazancıgil, Aykut. *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji (Haz. Mustafa Armağan)*. İstanbul: Ufuk Kitapları Yayınevi, 2000.
- Kazıcı, Ziya. *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1985.
- Kılıç, Mahmut Erol. “Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddîn Efendi’nin ‘Tomâr-ı Tekâyâ’sı’”, *İstanbul Armağanı* 3. İstanbul, 1997.
- Koçak, Burak. “Cumhuriyetin Kökenleri: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İmgelem Dergisi* 3/5 (2019).
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, 1977.

- Küçük, Cevdet. “İslâm Ansiklopedisi”. *Abdülmecid*. C. 1. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edib. *Şeyh Muhammed Nasuhi Hayatı, Eserleri, Divanı, Mektupları*. İstanbul: Alem Yayıncılık, 1996.
- Lapidus, İra M. *Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası* (Çev. İ. Safa Üstün). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1996.
- Maden, Fahri - Eğilmez, Mustafa. “XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi”. *Kastamonu Üniversitesi Vakıflar Dergisi* 42 (Aralık 2014).
- Mazıoğlu, Hasibe. *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1987.
- Memiş, Nevin. *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğun'da Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 254636)
- Meriç, Rıfkı Melül. *Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1. Basım, 1963.
- Muhammed Kemâleddin, Harîrîzâde. *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphânesi (İbrahim Efendi Bölümü), ts.
- Muhyiddin Efendi, Ahmed. *Tomâr-ı Tekâyâ*. İstanbul (Özel Arşiv):
- Muslu, Ramazan. *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2017.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (16. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Özdamar, Mustafa. *Dersaadet Dergâhları*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Özdamar, Mustafa. *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrahî Ve Cerrahîler*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2016.
- Özer, Ekrem. “*Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası*”. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Özköse, Kadir. “*Amasya'da Bulunan Halvetiyye Tekkeleri*”. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Dergisi* 5 (Aralık 2018).
- Özkul, Osman. *III. Selim Döneminde Osmanlı Uleması ve Yenileşme Konusundaki Tutumları (1789-1807)*. İstanbul: İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

- Öztürk, Yaşar Nuri. *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevi Hayatı Mektupları Halifeleri*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kuşadalı İbrahim Halveti*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi, 2. Basım, 1994.
- Reşat Ekrem. “Ahmed Raûfî Efendi”*İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat kolektif, 1958.
- Rıfat Efendi, Ahmet. *Devhatü’n-Nukaba / Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar (Haz. Hasan Yüksel M. Fatih Köksal)*. Sivas: Kendi Yayını, 1998.
- Rıfkı, Ahmed. *Bektaşî Sırrı*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Sami, Böcüzâde Süleyman. *Isparta tarihi*(Haz: Hasan Babacan9. Isparta: TC Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm, 2012.
- Sayar, Ahmet Güner. *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul, 1986.
- Sunguroğlu, İshak. *Harput yollarında*. İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı, 1958.
- Süreyyâ, Mehmed. *Eski Yazıdan Yeni Yazıya Sicill-i Osmanî - Osmanlı Ünlüleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şemseddin, Mehmed. *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsi I-II*(Haz. Mustafa Kara-Kadir Altansoy). Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.
- Şimşek, Halil İbrahim vd. *Tasavvuf Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Şükrî Efendi, Mehmed Zâkir. *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche*(*Mecmûa-i Tekâyâ*)(Yay. Mehmet Serhan Tayşî-Klaus Kreiser). Berlin: Freiburg Im Breisgau, 1980.
- Şükrî Efendi, Zâkir. *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-ı Sûfiyye*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, nr. 1098.
- Tahir, Busalı Mehmed. *Meşâyih-i Osmâniye ’den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*. İstanbul: Artin Asaduryan Şirketi Mürettibiye Matbaası, 1318.
- Tahir Efendi, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*(Haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen). İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- Tanman, Mehmet Baha. “Ahmed Raûfî”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Tanman, Mehmet Baha. “Kuşadalı Tekkesi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Tanman, Mehmet Baha. “Nasûhî Tekkesi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Tanman, Mehmet Baha. “Raufî Tekkesi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. VI. TDV Yayınları, ts.
- Tanman, Mehmet Baha. “Ümmî Sinan Tekkesi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. VII. TDV Yayınları, ts.
- Tatcı, Mustafa. “Şabani Bülbüleri”. *Derin Tarih Dergisi* Özel Sayı 7 (Aralık 2016).
- Turhan, Mümtaz. *Kültür değişimleri*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1972.
- Uçman, Abdullah. “Encümen-i Dâniş”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Uluçay, Çağatay - Gökçen, İbrahim. *Manisa Tarihi*. İstanbul: : Manisa Halkevi Neşriyatı, 1. Basım, 1939.
- Uludağ, Süleyman. “İslam Ansiklopedisi”. *Halvetiyye*. C. 15. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı - Edgüer, Rıdvan Nâfîz. *Sivas Şehri*(Haz. Recep Toparlı). İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Varol, Muharrem. *Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Varol, Muharrem. “Osmanlı Devleti'nin Tarikatları Denetleme Siyaseti ve Meclis-i Meşâyih'in bilinen; Ancak Bulunamayan İki Nizamnâmesi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 23 (2010).
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i evliyâ*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Velikahyaoğlu, Nazif. *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999.
- Vicdânî, Sâdık. *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*(*Tarikatler ve Silsileleri*). İstanbul, 1995.
- Vicdânî(Kayıkçıoğlu), Ebu Rıdvan Mustafa Sadık. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye Silsilenamesi*. İstanbul-Şehzadebaşı: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338.
- Yazar, Lebibe Nihâl. *Halvetîliğin Şâbâniye kolu- Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*. Ankara: Mas Matbaacılık, 1985.

Yılmaz, Ömer. *Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sûfî İlişkileri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2019.

Yurdakul, İlhami. *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık - Araştırma-İnceleme Dizisi, 2. Basım, 2008.

Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Basım, 2021.

Yücer, Hür Mahmut. *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 106838)

ÖZGEÇMİŞ

Ali Kemal Zengin ..... ilinin ..... ilçesinde dünyaya geldi. İlkokul eğitimini kendi köyünde tamamladıktan sonra ..... yılında Yavuzköy Ortaokulu ..... yılında Vakfıkebir İmam-Hatip Lisesi, ... yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Evli ve iki çocuk babası olup görevine ..... bünyesinde Müezzin- Kayyım olarak devam etmektedir.